

Pojavne oblike in dejavniki razvoja sodobnega partnerstva in družine

BRIGITA KRIČAJ KORELC
Center za socialno delo Velenje
Vodnikova 1
SI-3320 Velenje
brigita.kricaj-korelc@gov.si

POVZETEK

Dogajanja na področju partnerstva in družine so tako intenzivna, da je v vsakršnem proučevanju in raziskovanju možen le "postanek". Med najvplivnejše dejavnike, ki so in še redefiniirajo ter spreminjajo podobo tradicionalne družine in partnerske zveze, prištevamo družbene spremembe, natančneje zgodovinske spremembe in vplive širših socialno ekonomskih dejavnikov današnjega sveta. V luči teh sprememb se je v temeljih zamajalo vrednotenje zakona in družine. Prispevek predstavlja pregled novejših teoretičnih in empiričnih ugotovitev s tega področja.

Ključne besede: zakonska zveza, zunajzakonska skupnost, razveza zakonske zveze, enoroditeljske družine, dvojdrne družine, zgodovinske spremembe, ekonomske spremembe, spolne vloge

ABSTRACT

MAIN FEATURES AND FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY PARTNERSHIP AND FAMILY

The goings-on in the field of partnership and family are so intense that each analysis or research can only be understood as "a halt". Some of the most important factors which have influenced the development of new forms of family and partnership are social changes, or more precisely, the historical changes and the influences of wider social-economical factors. According to these changes, the evaluations of marriage and family have shaken their foundations and redefined the traditional partnership and family. The contribution is a review of newer theoretical and empirical findings in this field.

Key words: marriage, cohabitation, divorce, single parent household, binuclear family, historical changes, economical changes, sexual roles

1 Pojavne oblike sodobnega partnerstva in družine

1.1 Zakonska in zunajzakonska zveza

Musek (1995) poudarja, da v naši družbi velja sklenitev **zakonske zveze** (angl. marriage) za normalen in zaželen pojav, ki naj potrdi globlje vezi med partnerjema in ki naj jima omogoči osnivanje družine. Zakonska zveza je opredeljena kot "z zakonom urejena življenjska skupnost moža in žene. Družbeni pomen zakonske zveze je v zasnovanju družine." (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Uradni list RS, št. 14/89, p.b).

Vendar zakon, ki temelji na formalno sklenjeni zakonski zvezi, ni edina partnerska zveza, saj veliko partnerjev živi v zunajzakonskih zvezah (angl. cohabitation). Zunajzakonska skupnost je opredeljena kot "dalj časa trajajoča življenjska skupnost moškega in ženske, ki nista sklenila zakonske zveze, ima pa zanj enake pravne posledice po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, kot če bi sklenila zakonsko zvezo, če ni bilo razlogov, zaradi katerih bi bila zakonska zveza med njima neveljavna. Na drugih področjih pa ima taka skupnost pravne posledice, če zakon tako določa." (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Uradni list RS, št. 14/89, p.b).

V današnjem času se je odnos do teh zvez liberaliziral in ravno zaradi tega pri mnogih ljudeh zakonska zveza izgublja na pomenu ter v sklenitvi zakonske zveze in razvezi zakona vidijo zgolj formalnost. Musek (1995) ugotavlja, da predvsem mladi izražajo stališče, da je zakonska zveza arhaičen, konzervativen in zastarel institut, kateremu ni vredno posvečati pozornosti. Kljub temu izkušnje kažejo, da številne zunajzakonske zveze preidejo s časoma v zakonsko zvezo, še posebno takrat, ko se rodi otrok. Tem partnerjem pomenita partnerski odnos in ljubezen vrednoto in se jim zdi smiselno, da ju potrdijo simbolno, obredno in uradno. Izgleda, da imajo tudi danes forma, simbolika in obred sklenitve zakonske zveze pomembno psihološko funkcijo.

Težko je pravzaprav določiti, kaj razlikuje zakonsko od zunajzakonske zveze – izjema so morda globoko verni ljudje, saj katoliška cerkev jasno opredeljuje zakrament svetega zakona in funkcijo le tega. Raziskave kažejo (Kirk, 1999), da pred poroko živi skupaj kar 58% zakoncev, med ločenci, ki se ponovno poročijo, pa jih pred poroko živi skupaj kar 90%. Leta 1996 je bilo v Veliki Britaniji 1.56 milijona zunajzakonskih zvez, v letu 2000 več kot dva milijona. Stanje je podobno v ZDA. Leta 1998 je bilo 4,2 milijona zunajzakonskih zvez (Nock, 2000).

Za večino je skupno življenje pred poroko še vedno nekakšen preizkus. Raziskave (Kirk, 1999) pa tudi kažejo, da se pari, ki so živeli skupaj že pred poroko, pogosteje razvezujejo kot tisti, ki niso. Raziskave na Švedskem, Nizozemskem in Kanadi kažejo, da je v tem primeru 50% verjetnosti, da se bosta partnerja v obdobju petih let po poroki razvezala, kot pri parih, ki pred poroko niso živeli skupaj. Po osmih letih zakona je verjetnost razveze 60% večja kot pri drugi skupini zakoncev. Kirkova zaključuje, da je ključna razlika med zakonom in zunajzakonsko skupnostjo pripravljenost moškega in ženske, da podata javno zaobljubo drug drugemu. Kljub globoko intimnemu odnosu med moškimi in žensko s poroko dobita posebno mesto v širši skupnosti in (vsaj teoretično) podporo v družbi. Poroka simbolizira prehod para, ki sta osredotočena drug v drugega, v partnerstvo, ki je vključeno v družbeno okolje in drugačno socialno razsežnost. Javni obred, slovesne prisege, družbena razsežnost zakonsko zvezo povzdignejo v nekaj več kot zgolj v skupno življenje.

Nock (2000) meni, da lahko partnerja v zunajzakonski zvezi živita v skladu in harmoniji, vendar veliko težje kot poročeni. Neporočeni imajo svobodo odločanja in niso obremenjeni s tradicionalnimi pravili, ki veljajo za zakonsko zvezo. Vendar si morata partnerja v zunajzakonski zvezi sama postaviti pravila in se odločiti, kakšen odnos bosta

gojila drug do drugega ter kako bosta ravnala drug z drugim ter ali bodo njuna stališča do zunajzakonske zveze enaka ali različna kot do zakonske zveze. Na vseh nivojih od vsakodnevnih odločitev do pomembnih odločite glede otrok, mora par sam oblikovati svoj odnos ter pokazati pri tem veliko kreativnosti in inovativnosti. Zakonci imajo že ponujene izoblikovane vzorce odločanja in ravnanja, nekatere odločitve so jim prihranjene, ker jih natančno določajo zakoni. Vendar, v kolikor bi zunajzakonska partnerja sledila tem vzorcem, bi postala njuna zunajzakonska zveza brez pravega smisla, kateri je imeti zvezo z drugačnimi pravili kot je zakonska zveza. To pa pomeni za partnerja vsakodnevni napor pri kreiranju svojih, lastnih pravil. Ravno ta jasnost pravil in določenost manjka zunajzakonskim zvezam. Raziskava (Nock, 1995) kaže, da obstajajo v tem med zunajzakonskimi partnerji večje razlike kot med poročenimi pari. Težave pomanjkanja se kažejo že čisto na konkretnem verbalnem nivoju: zmanjka ustreznih izrazov, kadar želiš predstaviti svojega zunajzakonskega partnerja. Pomanjkanje izrazov v zvezi z zunajzakonsko skupnostjo kaže na to, kako slabo in nejasno je ta skupnost moškega in ženske zakonsko urejena, ter tudi na to, da v družbi ni tako sprejeta kot zakonska zveza.

Zanimivo je razmišljanje Karla Marxa (po Brajši, 1982) o zakonski zvezi, za katerega so bistvo zakona človekova moralnost, smoodločitev, notranja naravna posvetitev in lojalno podrejanje naravi. Zakona ni mogoče opredeliti od zunaj, lahko ga opredelimo od znotraj, s svojimi stvarnimi vsebinami, s svojim bistvom in s svojo naravo. S temi parametri določa bistvo zakonske zveze. Po Marxu mora imeti zakonska skupnost človeške kvalitete, v njej se morajo razvijati ljudje in mora služiti partnerjem kot ljudem. To je svobodna skupnost svobodnih ljudi, svobodo prvega omejuje le svoboda drugega. Narava zakona in njegovo bistvo je edino, čemur se morata podrejata partnerja. Zanimiva je primerjava s plavalcem, ki si tudi ne izmišlja narave in zakonitosti vode, temveč se ji more podrediti. To pomeni, ko partnerja stopata v zakon, morata spoštovati naravne zakonitosti zakonske zveze. Zakona ne moreta prilagajati sebi, ampak se morata sama prilagoditi njemu, sicer zakon razpade. Tako samoodločitev naj ne bi pomenila samovoljo posameznega partnerja.

Dalje razpravlja o neuničljivosti zakonske zveze. Zanj je neuničljiv le resničen zakon. Primerja z naravnimi zakoni ter obstojem držav kot institucij. Tudi v naravi se pojavlja razkrajanje in smrt, sama po sebi tam, kjer določen obstoj ne ustreza več svojemu namenu. Prav tako propad države, kadar se toliko oddalji od ideje države, da ne zdrži več, da bi še vnaprej obstajala. Razveza zakonske zveze ni po njegovem mnenju nič drugega kot izjava: zakon je mrtev, odtujen, njegova narava, njegovo bistvo se je toliko izkrivilo, da ne ustreza več svojemu namenu. Navzven sicer lahko obstaja njegov privid, toda zakonska zveza preneha služiti svojemu namenu, zakonskima partnerjema, obstaja iz drugih razlogov. Ta pot vodi v dehumanizacijo zakona, ki duši, ovira razvoj partnerjev, ju dela nesrečne, ju uničuje ponižuje, degradira. Zakonca prenehata biti svobodna partnerja.

Sager (po Brajši, 1982) s sodelavci zakonsko zvezo natančneje opiše in obravnava z zakonsko pogodbo, kot svojevrstno pogodbo, sporazum med dvema odraslima partnerjema različnih spolov, ki ima časovno razsežnost in značaj trajanja, odkrivanja, razvijanja in spreminjanja. Sporazum, ki ga partnerja ob sklenitvi zakonske zveze podpiseta ni enoznačno razumljen skozi leta razvoja zakonskega odnosa, temveč se razvija skupaj z njim.

Govori o zakonski zvezi kot o zakonskem sporazumu, vsebino katerega deli na zavestni in izrečeni del, na zavestni in neizrečeni del ter na podzavestni del. S prvim delom partnerja stopita v zakon, drugi del postane problem po prvem letu zakona, tretji del pa postane problem po več letih zakonskega življenja in se kaže v nevrotičnem medsebojnem reagiranju.

V časovnem obdobju neposredno pred sklenitvijo zakonske zveze in tik za tem je ponavadi poudarjena zainteresiranost za odnos, za emocionalno in eksistenčno odvisnost

od partnerja. Označuje ga simbiotično stapljanje hotenja in stapljanja v odnosu ter dajanje prednosti vsemu, kar je podobno, enako. Partnerja sta pripravljena v največji možni meri omejiti svoja pričakovanja in sprejeti večino pogojev drugega partnerja. Tudi podzavestni del v tej fazi predstavlja pozitivni transfer zakonskega partnerja. Zavestni in lahko izgovorljivi del zakonske pogodbe torej predstavlja prepričanje obeh partnerjev, da zakonski sporazum vsebuje le točke, ki izrekajo podobnost in skupno med njima. V tej fazi ni predmeta usklajevanja, saj partnerja razlike zanikata.

Ob koncu prvega leta zakona začne prvotna zaljubljenost usihati ter izginjati maksimalna zainteresiranost za odnos. Zakonska pogodba zopet postane aktualna kot zavesten vendar težje izgovorljiv sporazum. Partnerja pričneta spoznavati pomanjkljivosti drug drugega in njunega odnosa ter se zavesta, da v pogodbi obstajajo tudi druge točke, ki temeljijo na različnosti in ne zgolj podobnosti. Partnerja molče pričakujeta drug od drugega, da jih bosta ugotovila in jih pričela upoštevati v svojem vedenju. Pomeni nekakšno skrivalnico med zakoncema, kjer naj bi partnerja ugotovila, kaj drugi želi. Razlog za molk, da partnerja ne spregovorita o ugotovljenih različnostih med njima je v strahu, da odnos ne bi bil ogrožen ali celo prekinjen ter strah pred aktivnim usklajevanjem in prilagajanjem kot pogoj za razvoj odnosa. Vendar če želita partnerja ostati v kvalitetnem in stvarnem odnosu morata v tej fazi spregovoriti o različnosti potreb in pričakovanj. Prvi pogoj je verbaliziranje in obojestransko aktivno sodelovanje in usklajevanje različnosti.

Zakonski sporazum je po mnenju Sagerja še toliko bolj zapleten, ker se ene od njegovih tretjin partnerja ne zavedata. Ta del sporazuma je aktualen v tretji fazi zakonskega življenja, torej v fazi, ki nastopi več let po sklenitvi zakonske zveze in se kaže v nevrotičnem medsebojnem reagiranju partnerjev. Podzavestni del sporazuma postane problem v tistem trenutku, ko začne pešati podzavestna zainteresiranost za odnos. Težko je postaviti časovno omejitev med drugo in tretjo fazo, saj se oba problema zavestne in podzavestne nezainteresiranosti za odnos lahko pojavita sočasno. V tej fazi imajo pomembno mesto podzavestne potrebe in želje, ki se jih partnerja popolnoma ne zavedata, vendar pa po drugi strani pričakujeta, da se bodo izpolnile. Te potrebe in želje se izražajo v odnosno obrambnih mehanizmih. Problem nastane, kadar se potrebe in želje enega ne ujamejo s potrebami in željami drugega in kadar en partner ne želi sprejeti podzavestne potrebe in želje drugega.

Naraščanje zunajzakonskih zvez pojasnjuje nov stil partnerskega življenja, ki ga strokovnjaki imenujejo "Living apart together" (LAT) – "Ločeno skupno življenje" (Villeneuve-Gokalp, 1997). Takšen stil je bil do sedaj značilen predvsem za začetne stopnje razvoja partnerskega odnosa, v zadnjih desetletjih pa se ta način pojavlja tudi pri partnerjih, ki javno priznavata njuno partnersko zvezo in zveza obstaja že dalj časa, vendar živita neodvisno, vsak v svojem gospodinjstvu. Najpogosteje se ta način pojavlja pri partnerjih, kjer sta eden ali oba razvezana. Študija (Villeneuve-Gokalp, 1997) kaže, da se kljub temu pari slej kot prej odločijo za skupno življenje. Po petih letih LAT zveze zunajzakonsko zaživi 88% parov. Izgleda, da postaja LAT zveza, tako kot je pred dvajsetimi leti postala zunajzakonska zveza, novi stil partnerskega življenja. Kot je bila pred leti zunajzakonska zveza način odloga poroke, postaja LAT danes način odloga skupnega zunajzakonskega življenja.

Raziskovalni podatki pričajo o prednostih zakonskega življenja. Poročeni so bolj zadovoljni in srečni v življenju kot samski, razvezani ali ovdoveli. To velja tako za moške kot za ženske (Bloom, Asher White, 1978, Glenn & Weaver, 1988; po Musku, 1995; Nock, 2000).

Stets (po Stantonu, 2002) je v proučevanju zunajzakonskih skupnosti ugotovil, da imajo zunajzakonski partnerji manj kvalitetno in manj stabilno zvezo kot poročeni.

Ugotovil je tudi, da je v zunajzakonskih zvezah dvakrat več nasilja kot v zakonskih. Prav tako je med zunajzakonskimi pari pogosteje izražena depresija ter odvisnost od alkohola. Iz tega po raziskavah sledi, da je delež razvez pri partnerjih, ki so pred poroko živeli v zunajzakonski zvezi višji za 50% do 100% kot pri poročenih, ki pred poroko niso živeli v zunajzakonski skupnosti.

V Sloveniji se starostna meja ženinov in nevest pomika navzgor. Večina žensk se poroči v starosti od 20 do 24 let, večina moških pa med 25. in 29. letom. Pred desetimi leti je bila nevesta ob poroki približno pet let mlajša kot danes, moški pa so se poročali štiri leta prej. Evidence o številu zunajzakonskih zvez se v Sloveniji ne vodi, zato natančnega števila ne poznamo, ocenjujemo pa, da se letno oblikuje vsaj toliko zunajzakonskih kot zakonskih skupnosti ter da je letno tudi število razpadov zunajzakonskih zvez podoben številu razvez zakonske zveze.

1.2 Razveza zakonske zveze in ločitev zunajzakonskih partnerjev

Ločimo dve vrsti razpada partnerske zveze. Razveza zakonske zveze (angl. divorce) je pravni akt, s sodbo določen, kadar se v pravnem postopku razideta zakonca, ki sta pravno-formalno sklenila zakonsko zvezo. O ločitvi (angl. separation) pa govorimo, kadar razpade zunajzakonska partnerska zveza, ki ni bila pravno-formalno sklenjena in zato tudi ne more biti pravno-formalno razvezana.

Razvezni ali ločitveni proces lahko definiramo kot ogrožujoči življenjski dogodek z individualnimi in širše družbenimi posledicami. Individualne posledice se odražajo v afektivnem, vedenjskem in fiziološkem funkcioniranju partnerjev in ostalih družinskih članov ter zahtevajo njihove obvladovalne, poravnalne in prilagoditvene odzive. Širše družbene posledice pa se odražajo v kompleksnih in multiplih socialnih in ekonomskih dejavnikih.

Čeprav je razveza ali ločitev individualna in intimna odločitev, ki se zgodi v domačem okolju, ima široke družbene posledice, ki se odražajo v kompleksnih in multiplih socialnih ter ekonomskih dejavnikih. Je kulturna dimenzija socialnega vedenja, ki ima vpliv tudi na politične odločitve v zvezi s tem vprašanjem. Koluzija nekega para je le posebno vozlišče znotraj široko razpete podzavestne mreže odnosov. Ta mreža obsega celotno družbo, ves narod. Par se ne more izločiti iz nje, s to celoto sodeluje in celota deluje nanju. Velikanski prostor podzavestnega odnosa daleč presega življenje para.

Zavrta (1999) navaja, da se je po letu 1965 število razvez v zahodnoevropskih državah občutno povečalo. Do razvez prihaja vse bolj zgodaj v karieri zakona z otroki ali brez njih. Tako kot poroka tudi razveza določa nove tipe družinskih ritmov. Obe oblikujeta dinamiko, v kateri se družine konstituirajo in rekonstituirajo. Porast razvez povezujejo z modernizacijo in sekularizacijo (versko prepričanje vpliva na vedenje ter odločitve ljudi ter posledično na družinsko politiko) kakor tudi z demografsko in ekonomsko politiko. Razveze so v zadnjih dvajsetih do tridesetih letih pomenile množičen socialni eksperiment, katerega posledice postajajo šele sedaj v polni meri očitne.

Po podatkih Konference evropskih ministrov za družinske zadeve (1995) se je v Skandinavskih državah in Veliki Britaniji v osemdesetih letih razvezalo 35% zakonskih zvez, v ostali Evropi razveze niso presegle 25%. V ZDA se trenutno razveže 60% zakoncev, ki imajo otroke, v Veliki Britaniji pa je takšnih kar 75%. V Sloveniji se razdre tretjina zakonov. 40% vseh ameriških otrok izkusi ponovno poroko vsaj enega izmed staršev in 62% ponovnih zakonskih zvez se konča z razvezo. V Veliki Britaniji vsaka tretja poroka pomeni za enega od partnerjev drugi zakon. Kariera zakona je v zadnjih letih vedno krajša, zato so otroci ločenih staršev iz leta v leto mlajši. V dveh od treh primerov dajo pobudo za razvezo ali ločitev ženske. Zakonska zveza v povprečju traja osem let. (Stoppard, 1995; Nagourney, 2000).

Tabela 1: Odstotek razvez zakonskih zvez v izbranih državah sveta v letu 1996¹

Država	Odstotek razvez zakonskih zvez	Država	Odstotek razvez zakonskih zvez
Belorusija	68	Luxemburg	38
Ruska Federacija	65	Avstrija	35
Švedska	64	Danska	34
Latvija	63	Slovaška	28
Ukrajina	63	Bolgarija	26
Češka	61	Slovenija	25
Belgija	56	Romunija	21
Finska	56	Portugalska	19
Velika Britanija	53	Poljska	18
ZDA ²	49	Grčija	18
Madžarska	46	Španija	15
Kanada	43	Hrvaška	13
Norveška	43	Ciper	12
Francija	41	Italija	7
Nemčija	41	Albanija	6
Švica	39	Turčija	5

V zahodni Evropi so najpogostejši razlogi za razvezo zakonske zveze nasilje v družini, nezadovoljstvo v zakonski zvezi, ohlajena čustva ljubezni, zakončeva odvisnost od alkohola, nezadovoljstvo v spolnosti, osebnotna neskladnost zakoncev, neplodnost, dolgotrajna bolezen zakonca, finančni zlom, nerazumevanje s sorodniki zakonca. (Abela, 2001).

Ameriška Akademija za zakonsko pravo je v študiji (2001) identificirala pet najpogostejših razlogov za razvezo: finančne težave, revna komunikacija med partnerjema, opuščanje obveznosti, kriza srednjih let ali spremembe v interesih in nezvestoba. Pomembni razlogi so še nasilje v družini, zasvojenost enega od partnerjev od prepovedanih substanc ali iger na srečo.³

Ameriške raziskave (Hill, 1976; po Nastran Ule, 1992) kažejo, da so pobudnice za razvezo pretežno ženske.

Tudi v slovenski praksi zasledimo podobne podatke.

Tabela 2: Gibanje prebivalstva (število razvez zakonskih zvez in porok) v Republiki Sloveniji v obdobju od 1991 do 2002⁴

Razveze	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Pari z otroci	1308	1387	1360	1354	1055	1362	1325	1359	1345	1340	1418	1482
Pari brez otrok	520	579	602	569	530	642	671	715	729	785	856	975
Skup.razv.	1828	1966	1962	1923	1585	2004	1996	2074	2074	2125	2274	2457
Poroke	8173	9119	9022	8314	8245	7555	7500	7528	7716	7201	6935	7064

¹ Vir: Infoplease, Americans for Divorce Reform; <http://www.divorcemag.com/statistics/statsWorld.shtml>

² Število porok v ZDA: 2,355,005 v letu 2000, 2,366,623 v letu 1999 in 2,267,854 v letu 1998.

Število razvez v ZDA: 957,200 v letu 2000, 944,317 v letu 1999 in 947,384 v letu 1998.

³ American Academy of Matrimonial Lawyers: What are the most common Causes of Divorce? Making Marriage Last, InternetURL:http://www.aaml.org/Marriage_Last/Resources.htm

⁴ Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve – Centralni register prebivalstva, Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Starostna meja ženinov in nevest se pomika navzgor.

Tabela 3: Povprečna starost neveste in ženina ob sklenitvi zakonske zveze⁵

Ob sklenitvi zakonske zveze	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	At marriage
Nevesta	25,6	26,1	26,7	26,9	26,9	27,2	27,6	27,8	28,1	28,6	28,8	29,2	Bride
Ženin	28,6	29,3	30,0	30,2	30,1	30,4	30,7	30,9	31,3	31,4	31,8	32,3	Groom

Evidence o številu zunajzakonskih zvez se v Sloveniji ne vodi, zato natančnega števila ne poznamo. Ocenjujemo pa, da se letno oblikuje vsaj toliko zunajzakonskih kot zakonskih skupnosti ter da je letno tudi število razpadov zunajzakonskih zvez podoben številu razvez zakonske zveze.

V zadnjem času opozarjajo na povečanje števila tako imenovanih "no-fault divorce",⁶ katero poznamo tudi v Sloveniji. Na osnovi te vrste razvez se je v ZDA od leta 1970 do 1992 število razvez dvignilo za 279%. Ironija je, da 93% Američanov smatra srečen zakon kot najvišjo vrednoto v življenju (Gallagher in Waite, 2000; po Masonu, Fine, Carnochanu, 2001), vendar je kljub temu manjše število porok, zakonske zveze pa trajajo krajši čas. Zakonci se sprašujejo, zakaj vlagati energijo v odnos, če se lahko ves trud izniči brez odgovornosti. Leta 1997 je bilo ustanovljeno združenje Americans for Divorce Reform, ki želi s pomočjo informacij, statističnih podatkov in analiz ozavestiti ljudi, pravnike in medije ter prikazati osebne ter družbene negativne posledice, ki jih povzroča razvezna zakonodaja v ZDA in spodbuja ljudi, da se vključijo v gibanje za spremembo zakonodaje. Poleg opozarjanja na usmerjenost zakonodaje zgolj na razvezo nekvalitetnega zakona, si prizadevajo zakonsko urediti tudi obvezno izobraževanje kot pripravo na poroko.

Kako po vsem navedenem opisati razvezo in ločitev? Ali kot bolezen enaindvajsetega stoletja, kot zmanjšana odpornost ljudi za spoprijemanje z novimi spremembami in izzivi?

Guggenbühl-Craig (1998) meni, da rešitev ni v manjšem številu razvez v smislu, da se ljudje na bi smeli razvezovati. Merila, ali naj se zakonca razvežeta ali ne, sploh ne bi smeli iskati v stopnji zakonskih težav in patologij temveč v tem, ali je zakon res za oba prava pot k individualizaciji. Predvsem poudarja, da bi bilo morda bolje, če bi se poročalo manj ljudi. Meni, da zakonski stan ni za vsakogar ter ni nujno, da posameznik najde v zakonu pot k individualizaciji. Meni, da je pričakovanje družbe, da se "normalna" oseba v neki določeni starosti poroči, nasilje nad posameznikom. Kot ne pričakujemo, da se bo vsak posameznik samoaktualiziral v glasbi ali slikarstvu, je nepošteno splošno mnenje, da predstavlja zakonska zveza edino pot k individualizaciji posameznika. Na osnovi tega prepričanja veliko ljudi misli, da so poklicani v zakon, pa čeprav se kasneje izkaže, da odločitev ni bila pravilna. Samski stan bi moral znova dobiti več veljave kot možna pot samoaktualizacije in avtor upa, da samski stan ne bo

⁵ Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve – Centralni register prebivalstva, Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

⁶ Gre za obliko hitre in preproste razveze, kjer se lahko eden od zakoncev razveže od drugega zakonca brez potrebne obrazložitve vzrokov za svojo odločitev. Zaradi hitre in preproste dostopnosti se je v zadnjih letih v ZDA na račun "no-fault" razvez odstotek razvez zakonskih zvez podvojil. Strokovnjaki priznavajo napako in "zgrešenost" eksperimenta ter opozarjajo na predvidene in nepredvidene posledice enormnega povečanja tega pojava na družinske člane. Prav tako opažajo, da hitra in enostavna razveza brez bistvenega poglobljanja in razreševanja konflikta zakoncev, premesti konflikte in občutke krivde na področje razmerij do otrok- dodelitev otrok in urejanje osebnih stikov z otroki.

nuno pomenil neseksualnega življenja. To bi tudi pripomoglo, da bi bil zakon bolj cenjen. Vsaka individuacijska pot je težavna in boleča, hkrati pa nudi najglobljo eksistenčno zadovoljstvo.

Brajša (1982) navaja, da razveza in ločitev predstavljata bolj ali manj uspel poskus prekinitve z leti ustaljenega partnerskega odnosa. S stališča odnosne psihodinamike sta razveza in ločitev logična posledica bega iz nekvalitetnega odnosa, to je odnosa, ki mu manjka ena od odnosnih polaritet, fiksacija na določenih polaritetah ter enostransko zadovoljujoči odnos.

Brajša (1981) navaja, da razlogi za razvezo in ločitev segajo daleč v preteklost, v sam začetek zveze. Brajša navaja naslednje razloge, kdaj je razveza ali ločitev neizogibna, in sicer kadar:

1. partnerja ne vlagata v odnos in ga ne vzdržujeta,
2. partnerja vzdržujeta odnos z nečim, kar je zunaj odnosa in to zunanje zaradi nekega razloga preneha obstajati ali funkcionirati,
3. partnerja ne priznata različnosti drug drugega, v katerem ne iščeta vedno znova skupnih točk in podobnosti,
4. partnerjema ni dovoljeno svobodno izražanje lastnega, resničnega doživljanja sebe,
5. je partnerjema onemogočen individualni razvoj, individualna sreča in zadovoljstvo,
6. sta partnerja skupaj zaradi zunanjih elementov in ne zaradi pristne želje biti skupaj,
7. ima v odnosu partner pozicijo sredstva za zadovoljevanje potreb drugega partnerja ali kadar je prisotno medsebojno izkoriščanje partnerjev. V nevarnosti je partnerski odnos, v katerem se partnerja ne pogovarjata o odnosu,
8. je odnos preobremenjen s konflikti iz preteklosti ali sedanjosti ali notranjimi konflikti enega od partnerjev,
9. je zadovoljstvo v odnosu odvisno od mistifikacije in ne realnega stanja zveze, kadar v odnosu dominirajo nepoštena pravila "igre". "Igra" se z razvezo ali ločitvijo ne konča ampak še intenzivneje nadaljuje,
10. spolnost ni obojestransko zadovoljujoča, humanizirana, vgrajena v celoviti medosebni odnos partnerjev.

Razveza in ločitev sta poskus, ne pa stvarna prekinitve komunikacije med partnerjema. Partnerja še naprej komunicirata, vendar na drugačen način.

Večina partnerskih odnosov se odvija na ontološki ravni, partnerja, s katerim smo v ontološkem odnosu pa zelo težko zapustimo. V tem je razlog zapletenosti in težavnosti poskusa prekinitve ontološkega odnosa. Iz sebe morata partnerja iztrgati nekoga, ki je postal sestavni del njune osebnosti in odnosnega sistema, ki sta bila skupaj in drug v drugem. Takšna prekinitve je psihološki proces, ki ga je potrebno prehoditi in uspešno dokončati. Proces naj bi se končal s "pomiritvijo", bodisi, da se nadaljuje s kvalitetno drugačnim odnosom ali dokončno prekinitvijo zveze. V drugem primeru govorimo o kvalitetni razvezi ali ločitvi. V večini primerov se partnerji razidejo, ne da bi kvalitetno dokončali proces in nadaljujejo proces odstranjevanja partnerja iz sebe tudi po fizični prekinitvi zveze, in to žal, z neprimernimi sredstvi, denimo s pomočjo otroka. V tem so najpogostejši psihodinamični razlogi, da so razveze in ločitve tako nekvalitetne in nikoli rešena vprašanja osebnih stikov otrok s staršem in preživnine.

Razveza in ločitev sta pogosto neuspešni poskus individuacije zunaj zakonske zveze, saj nesposobnost zagotoviti si individuacijo ni odvisna le od partnerskega odnosa in partnerja temveč tudi od zrelosti partnerja, ki se želi raziti. Zgodi pa se, da si ta partner, ki ni zrel za samostojno življenje, poišče novega partnerja in ponovi dogajanje prejšnje partnerske zveze.

Stališča v zvezi z razvezo zakonske zveze so deljena. Še posebej je močan religiozni vpliv na stališča, odločitev in psihološko doživljanje razveze zakonske zveze.

V začetku februarja 2002 se je papež Janez Pavel II. ponovno javno opredelil ter pozval kristjane proti razvezi zakonske zveze v smislu ohranjanja družine, kar je med ljudmi sprožilo na eni strani zaradi porasta razvez in ločitev ter posledic tega, odobravanje, po drugi strani pa ogorčenje zaradi, po mnenju nekaterih, nagovarjanja h kršenju zakonskih določb ter vmešavanje v globoko individualne in družinske zadeve.

Raziskava (Abela, 1984–1999; 2001) kaže na močan religiozni vpliv v nekaterih katoliških evropskih državah. Razlogi, s katerimi verniki zavzemajo stališče zoper razvezo zakonske zveze so nasprotovanje božji zapovedi in cerkvenemu pravu, da razveza ne reši družinskih težav, povečuje razpad družin, povzroča pomanjkanje družinskih vrednot, povečuje družinske težave, otroci živijo v razpadlih družinah, kar povzroča nejasnost odnosa otrok-starš, konec mita o ljubezni v zakonu "dokler ju smrt ne loči". Kot družbene posledice razveze navajajo zlorabo svobodne volje, je izvor razdora in uničenja, nevzgojeni in zmedeni otroci, povzroča zmedo v ljudeh, po razvezi gre vse na slabše, razveza lahko povzroči revščino ter razveze povzročajo neugoden socialni učinek in so nasploh v škodo državi.

Borneman (po Brajši, 1982) pravi, da bi morala država, ki želi stabilne partnerske zveze, zaostri pogoje za sklenitev zakonske zveze, kot jih je za razvezo zakonske zveze, kajti, če je zakon tako trdna institucija, iz katere je možno stopiti le pod določenimi kriteriji in pogoji, potem je potrebno tiste, ki stopajo vanjo, skrbno pretehtati.

Po drugi strani pa se pristaši razveze za razvezo zakonske zveze zavzemajo, ker menijo da razveza rešuje probleme nezadovoljstva v zakonski zvezi, družinskega nasilja, neskladja med partnerjema, nezvestobe in omogoča nov začetek življenja. Svoja stališča utemeljujejo tudi s pravico razveze v demokratični družbi, zagotavljanjem svobodnega odločanja državljanov, kot oblika pravne zaščite za nekrstjane, z zaščito nedolžnih in otrok, s pravico do novega začetka življenja. Stališča pa še podkrepijo, da tudi cerkveno pravo pozna razveljavitev zakonske zveze (Abela, 1984–1999; 2001).

Margaret Robinson (1991) prikazuje koncept možnega dobrega izida kompleksnega procesa transformacije družine in partnerjev po razvezi ali ločitvi. Proces transformacije prikaže skozi trinajst faz, skozi katerih se odvijata dva procesa: 1. čustveni proces tranzicije para in 2. spremembe drugega reda, ki jih zahteva družina, da bi lahko nadaljevala razvoj.

Razveza je po njenem konceptu dolg, kompleksen in počasen proces, ki vsakokrat zahteva soočenje s sedanostjo, da bi bilo mogoče uzreti prihodnost.

Prva faza: priznanje zloma zakona ali partnerstva. Čustveni procesi v tranziciji para: sodelovanje pri odločitvi ali znova sprejeti obvezo, da nadaljujeta razmerje. Spremembe drugega reda: vzajemno sprejemanje lastnega deleža pri razpadu razmerja.

Druga faza: odločitev za ločitev ali razvezo. Čustveni procesi v tranziciji para: spoznanje enega ali obeh partnerjev, da ni mogoče razrešiti napetosti do take mere, da bi lahko ostala v razmerju. Potrebne spremembe drugega reda: obojestransko sprejemanje neuspeha zakona. Dogovor o tem, da se zakonska ali zunajzakonska zveza konča z razvezo ali ločitvijo. Upoštevanje otrokovih potreb.

Tretja faza: priprava in načrtovanje izida. Čustveni procesi v tranziciji para: prizadevanje za sposobnost, da si delita odgovornost zdaj in v prihodnosti. Potrebne spremembe drugega reda: sodelovanje in dogovarjanje pri vprašanih dodelitve otrok in osebnih stikov otroka s staršem. Obravnavanje težav z razširjeno družino in prijatelji.

Četrta faza: ločitev. Čustveni procesi v tranziciji para: zmanjševati navezanost na partnerja in krepitev sostarševskega odnosa. Začeti žalovanje zaradi izgube nedotaknjene družine. Podpirati otrokovo navezanost na drugega roditelja. Potrebne spremembe drugega reda: restrukturiranje partnerskega odnosa in starševskega odnosa. Objava odločitve razširjeni družini in drugim.

Peta faza: razveza; pravni proces. Čustveni procesi v tranziciji para: odpovedati se fantazijam o ponovnem združevanju družine. Razreševanje bolečine, jeze, grenkobe,... skozi proces žalovanja. Umakniti čustveno investicijo sebe iz partnerskega odnosa. Potrebne spremembe drugega reda: preveriti odločitve o razvezi na pravnem, finančnem, psihičnem in sostarševskem področju. Ostati povezan z razširjeno družino in drugimi v skupnosti.

Šesta faza: družina po razvezi. Čustveni procesi v tranziciji para: zmožnost, da se ohrani stik z bivšim zakoncem in da se razvijejo sostarševski odnosi. Spoznanje, da se otroci ne razvežejo od staršev in spodbujanje otroka k osebnim stikom z drugim staršem. Priznanje, da lahko bivši partner vzpostavi nove zveze, ki lahko vodijo v ponovno poroko ali zunajzakonsko skupnost. Potrebne spremembe drugega reda: oblikovati fleksibilne odnose, ki omogočajo osebne stike s čimmanj konflikti, prestrukturiranje, organizacija dveh ločenih enoroditeljskih gospodinjstev. Ponovno vzpostaviti lastno socialno mrežo in sprejeti partnerjevo socialno mrežo.

Sedma faza: novi začetki. Čustveni procesi v tranziciji para: priznavanje mitov in fantazij o "mačehah, očimih in pastorkah". Potrebne spremembe drugega reda: priznanje potrebe po sostarševstvu v času, ko še teče čustvena razveza. Spoznanje, da je odnos starš-otrok pred odnosom, ki ga vzpostavlja ponovna poroka.

Osma faza: napor asimilacije. Čustveni procesi tranzicije para: dovoliti nadomestnim strašem otrok čas in prostor, da razvijejo svoje lastne odnose. Potrebne spremembe drugega reda: priznanje žalosti, ljubosumja in konfliktov lojalnosti zaradi izgube družine.

Deveta faza: osveščenost. Čustveni procesi tranzicije para: ponovna ureditev meja med generacijami in meja med gospodinjstvi. Potrebne spremembe drugega reda: priznanje biološkemu staršu, da ima ključno pozicijo in avtoriteto. Priznanje ponovne poroke in prostora za nadomestne starše.

Deseta faza: restrukturiranje. Čustveni procesi v tranziciji para: mobilizacija težav. Potrebne spremembe drugega reda: preoblikovana razširjena družina sprejema spremembe, ki so potrebne, da dopolnjena družina postane funkcionalna.

Enajsta faza: akcija. Čustveni procesi tranzicije para za: začetek sodelovanja. Potrebne spremembe drugega reda: ustvarjanje novih pravil, ritualov in meja, ki se dosežejo skozi ponovna pogajanja v celotni problematiki in razširjeni družinski mreži.

Dvanajsta faza: integracija. Čustveni procesi v tranziciji para: kontakt in intimnost v dopolnjeni družini. Potrebne spremembe drugega reda: nadomestni straši dosežejo edinstveno vlogo, ki niti ne tekmuje niti ne ogroža vloge bioloških staršev in ki jo sprejema vsa reorganizirana in razširjena družinska mreža. Vloge vključujejo generacijske meje med nadomestnimi starši in otroki.

Trinajsta faza: odločitev za dvojedrno družino. Čustveni procesi v tranziciji para: zadržati in spustiti. Potrebne spremembe drugega reda: odpovedati se zadnjemu upanju, da bo mogoče živeti kot enojedra družina. Zmožnost pogajanja o družinskih ritualih in spremembah v stikih in skrbi za otroke.

Bivša partnerja potrebujeta tri do pet let, da uspešno preideta in zaključita proces razveze, transformacije in asimilacije.

Tradicionalno pojmovanje razveze zakonske zveze je pomenilo, da se je s tem končalo družinsko življenje. Zavrla (1999) pa omenja, da jo je možno sprejeti tudi drugače, kot proces, ki traja več let, kot določeno obdobje v karieri družine. Razveza sicer konča zakonsko zvezo, vendar je stvar konkretne izkušnje, ali se konča z razcepljeno in uničeno družino ali transformira nuklearno družino v binuklearni družinski sistem (Moxnes, 1993) oziroma dvojedrne družine, če otroci obdržijo stike z obema staršema. Z otrokovega vidika družinski sistem sestavljata dve enoti, materino in očetovo gospodinjstvo.

1.3 Enoroditeljske družine

Vse več je enoroditeljskih družin, kot posledica razpada partnerske zveze. V Veliki Britaniji je predstavljalo v letu 1999 10% vseh gospodinjstev enoroditeljska gospodinjstva, 1994 7% in 1961 2% (Haskey, 1996; po Nocku, 2000). 36% vseh rojstev predstavljajo rojstva neporočenih žensk in 18% vseh prvorojencev se rodi nikoli poročenim ženskam (US Bureau of the Census, 1995; po Nocku, 2000).

Osrednja naloga bivših partnerjev je sposobnost ločevanja med preteklo partnersko in sedanjo starševsko vlogo. S pravnomočno odločbo sodišča se prične po-razvezno obdobje, ki ga zaznamujejo spremenjene materialne in socialne razmere ter prilagajanje družinskih članov na novo nastalo situacijo. Po-razvezno obdobje še posebej zaznamuje privajanje na nove vloge in obveznosti, še posebej starša, kateremu so bili dodeljeni otroci v varstvo, vzgojo in oskrbo in starša, ki ne živi v skupnem gospodinjstvu in so bili dogovorjeni ali določeni osebni stiki z otroki. Bivši partnerji si prizadevajo, da bi stiki potekali čimmanj stresno in konfliktno ter da bi se življenje stabiliziralo in umirilo. Čustvena razveza še vedno teče.

Čeprav bivši partnerji živijo ločeno, bodo nekateri med njimi čustveno ostali še dolgo skupaj,⁷ kar se tiče starševstva, pa za vedno povezani. Zbližanja, ki ostanejo po razvezi dajejo vtis, kot da partnerji sploh niso poskusili razkleniti čustvenih spon. Vztrajanje v sovraštvu še po letih izraža isti patološko primarni odnos: raje povezana v sovraštvu kot ostati resnično sam. Zaradi tega je pomembno, da se razveza kvalitetno zaključi.

V tem obdobju imata bivša partnerja možnost, da pomirita negativna čustva, ki so se v dolgem obdobju nabirala, da se zopet zbereta in nadaljujeta novo življenje. Najbrž bo za vzdrževanje umirjenosti vsakdanjega življenja potrebna določena mera zatajevanja nekaterih osebnih misli in občutkov, ki izvirajo iz preteklosti. Žalovanje za izgubljenimi, čeprav redkimi srečnimi trenutki, ostaja in tudi osamljenost je redna spremljevalka tega obdobja. V tem se tudi odraža sposobnost obvladovanja življenjskih kriz. Partnerja v tem obdobju vedno bolj opuščata misel in upanje na ponovno združitev družine.

Starš, kateremu so otroci zaupani v varstvo, vzgojo in oskrbo mora prevzeti odgovornosti, katere so bile pred tem porazdeljene med oba starša. Otroci se morajo prilagoditi na manj pogoste osebne stike in manjšo vpletenost tistega starša, ki ne živi v istem gospodinjstvu, kot tudi zaradi preobremenjenosti razdražljivostjo in občutljivostjo tistega starša s katerim živi.

Izziv za bivša partnerja predstavlja predvsem nuja, da končata partnerski odnos in reorganizirata starševskega. Lastni konflikti motivirajo starše, da otroku vsiljujejo bodisi vlogo nadomestka za partnerja bodisi vlogo enega aspekta lastnega jaza. Lidz (po Čačinovič-Vogrinič, 1992) govori o pomembnosti generacijskih razlik, kar pomeni v prvi vrsti, da starši v zadovoljevanju svojih potreb ne smejo postati odvisni od otrok. Otrokov razvoj je ogrožen, če mora staršem, ki jih sam potrebuje za svojo varnost, dajati čustveno oporo. Še posebej se to izrazito izraža pri otrocih, ki so vključeni v depresivno triado s svojimi starši. Ta otrok internalizira vlogo "rešitelja" svojih staršev. Pogosto ti otroci kasneje ne razvijejo kvalitetnih partnerskih odnosov.

Starša pogosto potegneta otroka v svoj konflikt tako, da otrok prevzame vlogo

⁷ Ostaja občutek ambivalentnosti: raziti se in ostati skupaj. Ta občutek oziroma nerazčiščena čustva praviloma otežujejo sodelovanje staršev, saj eden od njiju ali celo oba nenehno iščeta priložnosti, da ostajata v stiku, nadzirata drug drugega in če ne drugače tudi tako, da vedno znova iščeta teme za dogovarjanja glede otrok. V kolikor je njuna komunikacija nekonstruktivna in nemogoča iščeta priložnosti za vzdrževanje stikov v urejanju izpostavljenih vprašanj po uradni poti (nenehna vračanja na Center za socialno delo sprožanja različnih postopkov na sodišču, kjer se bosta morala zanesljivo srečati).

"nadomestka za zakonca", ki pri otroku povzroča nevrotične reakcije in značajske poteze. Eden od staršev pričakuje od otroka, da mu bo nadomestil zakonca in tako delil z njim vse probleme, mu stal ob strani ter mu pomagal skozi življenje.

Naslednji negativni, a žal pogost dejavnik je kadar starša postavitva otroka v vlogo posrednika. Kadar je komunikacija med partnerjema prekinjena, je nepošteno do otroka, da ga obremenita s prenašanjem neprijetnih novic, s poslušanjem odzivov nanje in s prenašanjem odgovorov. Otrok običajno zapade v resne ambivalentne konflikte iz katerih se rešuje s številnimi nevrotičnimi simptomi.

Maccoby (po Hetherington in Stanley-Hagan, 1997) je s sodelavci identificirala tri starševske vzorce po razvezi zakonske zveze, kjer je bil otrok dodeljen v varstvo in vzgojo enemu od staršev ali v skupno skrbništvo:

- kooperativno starševstvo
- navzkrižno starševstvo
- ločeno starševstvo.

Kooperativna starša se pogovarjata o svojih otrocih ter drug drugega podpirata v vzgojnih postopkih.

Pri navzkrižnem starševstvu starša govorita o svojem otroku, vendar sta drug do drugega zajedljiva, nepopustljiva in ovirata starševske napore drug drugega (Øvreeide (2002) govori o sindromu odtujenih staršev- parent alienation syndrome).

Pri ločenem starševstvu se oba starša posvečata otrokom, vendar zavzemata paralelni model. Vsak od staršev prakticira svoj vzgojni model in se ne vmešava v model drugega. Izogibata se medsebojni komunikaciji, razen morda preko otrok, kar zmanjšuje neposredne spore, vendar pa tudi onemogoča sodelovanje. Veliko škodo starša povzročata otroku, kadar tekmujeta za njegovo naklonjenost in begata otroka, ki želi ostati lojalen obema in ima oba enako rad. Situacija lahko privede do tega, da prične otrok izkoriščati, kar pa gotovo ni dobro za njegov osebni razvoj.

Navzkrižno in ločeno starševstvo je posledica nerazrešenih partnerskih konfliktov ter nezmožnost staršev ločevati med partnerskim in starševskim odnosom. Isti razlogi v velikem številu primerov razvezanih in ločenih partnerjev vplivajo in rezultirajo v nekonstruktivnem reševanju po-razveznih vprašanj kot so pravica do osebnih stikov otroka s staršem ter plačila preživnine za otroke.

1.4 Dvojevrne družine

Sodoben družbeni pojav, ki dobiva poseben socialen status in ga ne smemo zanemariti je tudi nebiološko starševstvo oz. nadomestno starševstvo (step-parenthood) ter dvojevrne družine oz. binuklearni družinski sistem (step family, binuclear family, remarried family, new expanded family), ko se družina rekonstruira kot družina ponovno poročenih (ali ponovne zunajzakonske skupnosti) staršev. Zaradi vse večjega števila takšnih odnosov se pojavlja najprej potreba po ustrezni terminološki opredelitvi,⁸ definiranju, institucionaliziranju in priznanju teh novih socialnih oblik. Kar se tiče zakonskega statusa, ga nadomestni starši nimajo. Medtem ko so biološki in adoptivni starši dolžni preživljati, podpirati, izobraževati, vzgajati in varovati svoje otroke, pa nadomestni starši v odnosu do otrok, s katerimi živijo, nimajo nobenega zakonskega statusa. Za opisani status med otroki in nadomestnimi starši bi lahko uporabili Mahoneyev (Hetherington in Henderson, 1997; Mason, 1998) izraz "zakonski tujci".

Najbolj pogosta skrb razvezane osebe je, ali ji bo uspelo vzpostaviti in ohraniti

⁸ Še vedno se uporabljajo arhaični nazivi kot krušni oče, krušna mati, očim, mačeha, ki imajo negativen prizvok zaradi vmešanih stereotipov. Oseba, ki je stereotipizirana pa zlahka postane predmet predsodkov.

kvalitetno zvezo. Pretekle izkušnje namreč kažejo drugače. Oseba si mora najprej izoblikovati novo podobo partnerskega odnosa in sicer drugačno od tiste, ki jo je poznala in živila. Odgovoriti si mora na pomembna vprašanja: Kako želim živeti? Kakšen naj bo moj odnos s partnerjem? Kaj sem pripravljen/a za to storiti? Kaj pričakujem od partnerja? Katere kvalitete in lastnosti partnerja so zame pomembne? Kakšen odnos in vlogo naj bi partner zavzel do mojih otrok? Upoštevati pa je potrebno, da je medsebojno prilagajanje oseb v kasnejših letih mnogo težje, saj so njihove navade mnogo bolj utirjene. Pari iz prvih zakonskih zvez imajo na voljo priložnost, da se spoprimejo z obstoječimi razlikami, preden se rodijo otroci. Ponovno poročeni za izgradnjo družinske identitete nimajo na voljo enake količine časa, prej se zgodi, da jim je identiteta vsiljena. Zato v drugem zakonu srečamo občasno tudi konflikte med otroki in novim zakoncem ter med otroki iz prvega in drugega zakona.

Številni razvezanci ob novi ljubezni nekdanjega partnerja čutijo jezo, občutek krivde, celo kesanje, ali pa menijo, da so izdani. Tem občutkom je dodano še dejstvo, da bo novi partner neizogibno vplival tudi na njune otroke. Malokdo z veseljem sprejme nekoga, ki ga prepoznavajo kot njihov "nadomestek". Priznati si mora žalost, ljubosumje zaradi izgube družine in prisotnosti tretje osebe ter dopustiti novemu partnerju in otrokom čas in prostor, da vzpostavijo svoje odnose. Boleči občutki spremljajo tudi dejstvo, da ponovna poroka enega ali obeh bivših partnerjev dokončno izključuje možnost življenja v enojedni družini. Restrukturirati se morajo vloge, pravila in meje v dopolnjeni družini. Za uspešno funkcioniranje dopolnjene, dvojedne družine je potrebno priznanje biološkemu staršem, da imajo v odnosu do otrok ključno vlogo in avtoriteto ter vloga nadomestnih staršev ne ogroža vloge bioloških staršev.

V procesu vzpostavitve ponovne partnerske zveze morata partnerja razstaviti mikrokulturo svoje prve partnerske zveze in ustvariti nov sistem. Večinoma je drugi zakon povsem zadovoljiv in srečen. Družina ponovno poročenih staršev je v prvi vrsti združba dveh zgodovin, kjer je identiteta starši-otroci primarna v novo nastalemu partnerskemu odnosu. Starševski vzorec ima prednost pred partnerskim (Zavrl, 1999). Odziva na ponovno poroko ne določajo samo trenutne okoliščine, ampak tudi pred tem pridobljene izkušnje, izkušnje iz predhodne zakonske ali zunajzakonske zveze, izkušnje iz enoroditeljske družine, od reakcije bivših družinskih članov in širšega družbenega konteksta v katerem družina živi in deluje. Neravnovesje v družini povzročijo spremembe v ekonomskih in stanovanjskih pogojih, družinskih vlogah in procesih. Prilagajanje v novo strukturirani družini je dolgotrajen proces in je podvrženo medsebojnemu vplivu in medsebojni interakciji. Prilagoditev in pozitivni izid za enega posameznika nista nujno povezana s podobnim pozitivnim izidom pri ostalih. Model optimalnih družinskih odnosov, ki naj bi bili značilni za nerazvezane družine ni nujno uporaben ali prisoten v novo nastali družini.

Za oblikovanje nove družine so značilne tako pozitivne kot negativne posledice. Družinski člani so po eni strani soočeni s posebnimi izzivi in prilagoditvami, ki lahko povzročajo stres, po drugi strani pa se ponuja priložnost za nove spodbudne in bolj zadovoljujoče medsebojne odnose. Kako se bosta nadomestni starš in otrok prilagodila novo nastali situaciji je odvisno od njunih osebnosti, njunih čustev in narave in kakovosti novega partnerskega odnosa ter otrokovega odnosa z biološkim staršem. Prav tako pomembna sta otrokova starost ob razvezi ali ločitvi in ob prihodu novega partnerja, časovni presledek med njima in otrokov odnos do bioloških staršev. Čimbolj zgodaj v otrokovem razvoju se ta lik vključi v družinsko življenje, tem večje možnosti so, da bo lahko otroku pomagal/a preko razvojnih težav in obojestransko čustvena navezanost bo večja (Žmuc-Tomori, 1988).

Pri snovanju ponovne partnerske zveze in nove družine se zgodi, da starši

prezgodaj predstavijo svojega partnerja otrokom. Ponavadi iz radovednosti, kako se bo razumel z otroki.

Vendar strokovnjaki opozarjajo, da je potrebno čim dlje časa ločevati družabno življenje od domačega. Otrokovemu občutku varnosti in razvoju namreč najbolj škodujejo "vrteča vrata" skozi katera en partner prihaja, drugi odhaja. Ob ponovni poroki ali zunajzakonski skupnosti se otroci tudi težko znajdejo ob naenkrat razširjeni družini, v kateri so si člani hkrati sorodniki in hkrati tujci. Zgodi se tudi, da otroci nimajo več le dveh parov starih staršev, ampak tri. Dobijo "brate" in "sestre", "tete" in "strice" s katerimi niso v sorodu. Poleg povzročene začetne zmede so med "sorodniki po izboru" vezi bolj svobodne, ker manjkajo v mladosti vtisnjena pričakovanja in vedenjski vzorci, ki bi meglili vtis o drugem. Pa kljub temu: biti otrok ali starš dveh družin je naporno in predvsem odgovorno.

Raziskovalci se strinjajo, da nadomestni starši lahko pomembno vplivajo na emocionalni, intelektualni, socialni razvoj otroka in da je vpliv odvisen od otrokove starosti. Manj so enotni v tem, kakšen vzgojna strategija je za otroka najbolj učinkovita in koristna. Hetheringtonova (1997) meni, da je pomembno, da nadomestni starš podpira partnerkin vzgojni stil in se izogiba prevzema krmila družinskega sistema in preveliki vpletenosti v očetovsko ali materino vlogo, še posebej v začetni fazi vzpostavljanja odnosov. Večina avtorjev se strinja, da je zelo pomembno, če nadomestni starš najprej postane prijatelj nebiološkemu otrokom, ker se bo tako lahko uspešneje integriral v novo nastalo družino.

Marsiglio (1996; po Zavrl, 1999) je v svoji raziskavi potrdil hipotezo, da kadar očimi pričnejo s svojo vlogo bolj na začetku otrokovega življenja in če bolj pozitivno vrednotijo odnos s partnerko (otrokovo materjo), je bolj verjetno, da bodo sebe videli v vlogi očeta partnerkinih otrok. Pri tem ni razlike, ali sta partnerja živela v zakonski ali zunajzakonski zvezi. Njegova raziskava ni potrdila hipoteze, da je očimov odnos do otroka povezan z otrokovim spolom. So pa številni partnerji/nadomestni očetje poročali, da so bili slabo pripravljeni na reševanje številnih težav, s katerimi so se soočili, ko so se skušali integrirati v novo družino in hkrati oblikovati dvojno vlogo moža in očeta. Nebiološki starši z realističnimi pričakovanji (tisti, ki pričakujejo, da mora biti življenje v družini ponovno poročenih staršev podobno življenju tradicionalne nuklearne družine, bodo naleteli na težave) in bolj prilagodljivimi družinskim modelom v novem zakonu bolje uspevajo. Najbolje je, da biološki starši prevzamejo večji del odgovornosti za vzgajanje svojih otrok, nadomestni starši naj prevzemajo vzgojne odločitve le tedaj, kadar biološka starša nista dosegljiva. Raziskave kažejo, da mora preteči dve do tri leta, da nadomestni starš vzpostavi kakovit odnos z otrokom (in pet let v primeru, da je le ta najstnik) svoje/ga partnerke/partnerja.

Na uspešnost prilagajanja posameznikov vplivajo tudi stereotipi in predsodki ljudi iz okolja v katerem družina živi in deluje (kamor sodijo bivša partnerja, ponovna partnerja in otroci). Raziskave (Zavrl, 1999) o stereotipih, ki so povezani z družinskim življenjem so pokazale, da imajo ljudje bolj pozitivno mišljenje o poročenih parih kot samskih osebah in da so vdove in vdovci obravnavani bolj pozitivno kot razvezanci in ločenci. Ugotovitve raziskave so tudi, da kategorija družine ponovno poročenih staršev sama po sebi vodi do negativnega stereotipa.

Kot povzetek opisanega predstavljam ugotovitve raziskovalcev Visher & Visher (1988; po Robinson, 1991), ki sta opozorila na nekaj osnovnih karakteristik dvojedrnih družin:

- Kompleksnost v strukturi dvojedrnih družin – dvojedrno družino sestavljajo številni člani, kateri morajo medosebne odnose šele oblikovati in strukturirati. Dvojedrna družina ni vezana na eno gospodinjstvo. Ponavadi jo sestavljata dve ali celo več gospodinjstev z različnimi mejami in pravili, kar povzroča med člani dvojedrne

družine nejasnost in zmedo. Struktura, pravila in omejitve so v dvojedrni družini nujno drugačne kot v enojedrni družini.

- Stres – Dvojedrna družina se sooča in spoprijema z mnogo večjim stresom kot nuklearna.
- Transformacija dvojedrne družine v funkcionalen sistem – transformacija zahteva leta in je odvisna od številnih dejavnikov. Najpomembnejša dejavnika sta starost in spol otrok. Minimalni čas za uspešno transformacijo sta dve leti, nekatere dvojedrne družine pa nikoli ne uspejo uspešno zaključiti transformacije.
- Pretrgane biološke vezi – pogosto se zgodi, da biološki očetje prekinejo in izgubijo vezi s svojimi otroki.
- Ponavljajoče prehajanje – za dvojedrne družine je značilno prehajanje otrok med obema gospodinjstvoma (očeta in matere).
- Šibka kohezivnost - v dvojedrnih družinah, kjer biološka starša vztrajata pri osebnih stikih otroka s staršem s katerim ne živi, je odnos med otrokom ter nadomestnim očetom manj zaupen kot med otrokom in biološkim očetom. To v dvojedrni družini povzroča manjšo povezanost med člani.
- Spreminjanje vzorcev v dvojedrni družini – dvojedrna družina mora razviti lastni način skupnega življenja, kar povzroča pogosto spreminjanje pravil in strukture družine. Člani morajo sprejeti in se naučiti živeti s to variabilnostjo.
- Nerealistična pričakovanja – člani družine morajo sprejeti dejstvo, da dvojedrna družina ne more delovati in se oblikovati kot biološka, enojedrna družina.
- Neobičajna zgodovina družine – oba partnerja prinašata v dvojedrno družino preteklo zgodovino in izkušnje iz pretekle partnerske zveze. Sorodstvena socialna mreža je zelo široka, z različnimi vzorci funkcioniranja.
- Konflikt pripadnosti – Konflikt pripadnosti povzročajo številni podsistemi v dvojedrni družini ter psihološke in biološke vezi z ostalimi družinskimi člani, ki niso fizično prisotni v dvojedrni družini.
- Nejasnost vlog – nejasnost vlog dovoljuje svobodo izbire in dopušča serijo vlog med člani družine.

Raziskave (Carter &McGoldrick, 1980, Robinson, 1980, Sager, 1980, Finkelhor, 1984, 1986; po Robinson 1991) so pokazale, da obstajajo v razvoju dvojedrne družine, kritične točke:

- Pogost izvor konfliktnosti predstavlja nezaključen psihološki proces razpada prejšnje partnerske zveze. Številni razvezanci ustvarijo novo zunajzakonsko zvezo ali se poročijo v zelo kratkem času po razpadu prejšnje zveze, pogosto ostane prejšnji partnerski odnos nerazčiščen. Napetosti, ki zaradi tega ostajajo nevede prenašajo v nove odnose z novim partnerjem in ostalimi člani dvojedrne družine.
- Prekratek interval med razpadom prvotne zveze ter ustvarjanju nove, onemogoča partnerjem in ostalim članom družine, da ustrezno zaključijo nujno potreben proces žalovanja. Starši pogosto prehitro sklepajo, da so otroci že sprejeli njihovega novega partnerja ter ponovno resno zvezo ali celo zanikajo, da razpad partnerske zveze pomeni izgubo in ima zaradi tega kratkoročne, srednjeročne ter dolgoročne posledice na vse družinske člane. To povzroča emocionalne težave pri otroku in kasneje odnosne težave med otrokom, staršem in nadomestnim staršem ter posledično tudi v partnerskem odnosu.
- Težave povzročajo strukturiranje novega gospodinjstva. Številni partnerji iz težnje, da bi zaščitili ranljivost njunega partnerskega odnosa vzpostavijo številne omejitve in pravila novega gospodinjstva z namenom, da bi ustvarila kohezivnost in lojalnost med družinskimi člani.
- Razlike v življenjskem ciklu nuklearne in binuklearne družine povzročajo, da partnerja ne zmoreta prevzeti novih vlog, ki jih narekuje dvojedrna družina. Izkušnje iz

predhodne družine jima narekujejo, da prevzemata vloge, ki jih že poznata, vendar dani situaciji ne ustrezajo.

- Predvsem mora biti jasno, da je nerealno pričakovanje, da bo dvojedrna družina delovala in postala enaka biološki, nuklearni družini.

Burgoyne & Clark (1984; po Robinson, 1991) v svoji študiji klasificirata in razlikujeta pet tipov dvojedrnih družin:

1. Netipična dvojedrna družina – v času razveze ali razpada partnerske zveze ter ponovne partnerske zveze in oblikovanju dvojedrne družine imata partnerja majhne otroke. Rezultat je hitra transformacija in preoblikovanje v družino, podobno nuklearni in biološki.
2. Dvojedrna družina odhajajočih otrok – partnerski odnos oblikujeta partnerja, ki imata odraščajoče otroke, ki odhajajo in se osredotočajo na lastno partnersko zvezo in družino.
3. Dvojedrna družina v razvoju – predstavlja prototip moderne dvojedrne družine. Partnerja konfliktov in partnerski odnos s prejšnjim partnerjem še nista razrešila kar predstavlja stres in ovira družino v lastnem napredku in razvoju.
4. "Normalna" dvojedrna družina – dvojedrna družina, v kateri si partnerja zavestno in uspešno prizadevata ustvariti normalno življenje. Osnovne probleme, ki so izhajali iz prejšnje partnerske zveze sta partnerja uspešno razrešila ali jih uspešno ignorirata. Otroci, rojeni v novi zvezi so pokazatelj "normalnosti" dvojedrne družine.
5. Frustrirana dvojedrna družina – dvojedrna družina, v kateri so ostali problemi in konflikti iz prejšnje partnerske zveze nerazrešeni ter frustrirajo partnerja. Partnerja v novi zvezi vztrajata in si zavestno prizadevata ustvariti normalno družinsko življenje. Ponavljajoči problemi lahko povzročijo, da partnerja ne načrtujeta skupnih otrok.

2 Dejavniki razvoja sodobnega partnerstva in družine

Med najpomembnejše dejavnike, ki so vplivali na razvoj novih oblik partnerstva prištevamo družbene spremembe, natančneje zgodovinske spremembe in vplive širših socialno ekonomskih dejavnikov v današnjem svetu na medosebne odnose. To med drugim pomeni tudi nepoznavanje, nerazumevanje in nesprejemanje družbeno – tradicionalno pogojenih spolnih vlog. V luči teh sprememb se je v temeljih zamajalo vrednotenje zakona in družine.

Guggenbühl-Craig (1998) razlaga, da zakon in zunajzakonska zveza nista nekaj nespremenljivega, kar je bilo in je enako pri vseh narodih in v vseh časih. V zgodovini in pri različnih kulturah najdemo različne oblike. Zakon in zunajzakonska zveza, kot ju danes doživljamo v Evropi in v ZDA, sta družbeni instituciji, ki se nenehno spreminjata in sta rezultat dolgega zgodovinskega razvoja in stalno spreminjajočih se filozofskih, verskih, političnih, družbenih in gospodarskih idej in stališč.

Jakovljević (1964; po Požarniku 1979) navaja naslednje posledice družbenih sprememb:

- nova motivacijska osnova za sklepanje zakona,
- pojavljanje novih pogledov na funkcijo zakona,
- proces rušenja moške avtoritete v zakonu,
- proces emancipacije v zakonu,
- problem večkratne zaposlenosti žene,
- proces zmanjševanja števila družinskih članov,
- proces individualizacije družinskih članov,
- večja možnost za zadovoljevanje temeljnih človekovih potreb zunaj družinskega kroga,
- večja seksualna svoboda, lažji osip družinske organizacije zaradi ločitve zakonov in

osamosvajanja otrok.

Bjornberg (1992; po Zavrl, 1999) navaja naslednje družbene spremembe, ki spreminjajo podobo tradicionalnega zakona:

- naraščanje števila poročenih žensk z majhnimi otroki, ki so zaposlene zunaj doma in prispevajo k materialni dobrobiti družini, ki je bilo v tradicionalnem zakonu zgolj v domeni moškega,
- naraščanje moške brezposelnosti in posledično več prostega časa za moške, kar potencialno dovoljuje bolj družinsko orientiran način življenja,
- naraščajoče število razvez in s tem v zvezi številne nove oblike družin in gospodinjstev,
- učinek feminizma, ki spodbija predpostavko, da je skrb za otroke ženska zadeva,
- gibanje za osvoboditev moških in homoseksualno gibanje oblikujeta novo sporočilo o spolni desegregaciji in poudarja protislovne in celo omejevalne vidike tradicionalne moškosti.

2.1 zgodovinske in ekonomske družbene spremembe

Nock (2000) navaja, da je zakonska zveza kot vse ostale družbene institucije v nenehnem spreminjanju zaradi zgodovinskih, ekonomskih in kulturnih sprememb. Zgodovinsko je zakonska zveza opredeljena kot skupnost odraslega moškega in ženske ter njenih otrok. V preteklosti so se ljudje poročali iz reproduktivnih razlogov, zakon je imel status institucije za vzgojo otrok. Nock (2000) opozarja na spremembe, ki dajejo odgovor, zakaj so se zakonske zveze in tudi družine v zadnjem stoletju tako spremenile. Meni, da začetek sprememb sega v obdobje industrializacije, ko je prišlo do ločitve doma in delovnega mesta. Možje in kasneje še žene odhajajo od doma, v službo, da si s tem zagotovijo kariero (samoizpopolnitev). Zakonska zveza je postala skupnost enakovrednih partnerjev. Včasih so predvsem ženske iskale in našle svojo samizpolnitev ter zadovoljevale svoje potrebe doma, kot žene in matere. Tudi možje niso zaradi osebne kariere in službe toliko izostajali od doma.

Posledica tega je bila ločitev spolnosti in nosečnosti. Nenačrtovane nosečnosti so postale nezdržljive s skupnostjo enakovrednih partnerjev. Pred tem je predstavljalo starševstvo in številni otroci potrditev ženine pozicije. V modernem zakonu se rojevajo maloštevilni, a zaželjeni otroci. Zmanjšana rodnost je tudi pomembna iz ekonomskih razlogov, saj omogoča zakoncem vzdrževati višji ekonomski status. Želja zakoncev, da sama načrtujeta rojstva svojih otrok, je razmahnilo razvoj kontracepcijskih sredstev v dvajsetem stoletju. Sprva je bila kontracepcija namenjena zgolj poročenim ženskam. Spolnost in reprodukcija s tem nista več povezani, starševstvo je postalo izbira. Spolnost je postala del zakonske intimnosti, vitalni aspekt partnerske zveze in ne več v zgolj reproduktivne namene. Dejstvo, da spolnost in reprodukcija nista nujno povezana ter da nista nujno del zakonske zveze, je povzročilo številne družbene in pravne spremembe.

Nadaljnji razvoj kontracepcijskih sredstev v šestdesetih letih prejšnjega stoletja je privedel do naslednje stopnje: kontracepcijska tableta, sterilizacija in številna druga sredstva so povzročile popolno razdružitve spolnega odnosa in kontracepcije. Prvotna kontracepcijska sredstva so bila razvita na način, da so se uporabljala neposredno pred, med ali neposredno po spolnem odnosu.

Naslednja logična posledica je bila ne več nujna povezanost spolnosti in zakonske zveze, kar je privedlo do povečanja spolne aktivnosti vedno mlajših mladostnikov. Leta 1964 je imelo spolne izkušnje pri 16 letih 14% angleških mladostnikov ter 5% angleških mladostnic, 1988 pa 28% mladostnikov ter 19% mladostnic preden so dopolnili 16 let. (Wellings et al., 1994; po Nocku, 2000). Porastlo je število zunajzakonskih zvez. Na-

daljnja sprememba so bila porast števila nezakonskih rojstev otrok, kot logična posledica ločitve spolnosti in zakonske zveze.

Zadnja doseganja sprememba predstavlja ločitev nosečnosti in starševstva. Umetna oploditev, embrio transfer in nadomestno materinstvo so rezultat hitrega razvoja znanosti, posledica katere je popolna ločitev spolnosti in starševstva. Postaja nejasno, kaj starševstvo sploh opredeljuje: vloga, genetika ali gestacija? Dilema je posledica zgodovinske redefinicije zakona, partnerstva, starševstva in družine.

Razlika med tradicionalnim in modernim zakonom, kot opisuje Požarnik (1979) je v tem, da sta partnerja v tradicionalnem zakonu vse preveč vezana drug na drugega ter pod vtisom idealov, ki jim v praksi niso kos. Ker se njihova romantična in nerealna pričakovanja v zakonu redko uresničijo prihaja do številnih razočaranj in neizgovorjenih očitkov. Par je navzven večinoma preveč zaprt, navznoter pa ni mogoče ustvariti prave samostojnosti in diferenciacije. V modernih zakonih imata partnerja drug do drugega in do zakona realnejša pričakovanja, si dovolita več osebne svobode, vendar kljub temu moderen zakon ni brez mentalno-higienskih problemov. Osebna svoboda partnerjev je večkrat samo navidezna, saj je dobljena za ceno odprave jasno orisanih in obvezujočih norm. In prav ta odsotnost orientacije povzroča zakoncem resne občutke negotovosti. Pogosto je prisotna tudi tako imenovana nevrotična ideologija. Iz protesta proti utesnjujočim oblikam tradicionalnega zakona, si zakonca s to ideologijo postavljata nove okvire. Partnerja iščeta samega sebe v pretirani želji po samostojnosti in neodvisnosti od zakonskega partnerja. Tisto, kar je pri tem izrinjeno sta predvsem čustvi ljubeče pripadnosti in nežnosti. To potlačitev je pogosto videti v praksi partnerskega svetovanja. Zakonci polni nezadovoljstva in tesnobe se bojijo razkriti zakonskemu partnerju svoje želje, saj se bojijo, da bodo s tem pokazali slabotnost, naivnost in ranljivost. Pogosto je videti, kot da partnerja niti v samem začetku snovanja partnerskega odnosa nista bila čustveno vpletena in angažirana. Bojazen, da bo partner izkoristil njihovo slabost, je v modernih zakonih zelo pogosta. Strah za domnevno svobodo in samostojnost vodi do tega, da so odnosi med zakoncema, posebno na čustveni ravni, zrahljani in površni.

Tudi Kirkova (1999) pojmuje zakonsko zvezo podobno in sicer, da se funkcija zakona skozi čas in glede na družbene razmere spreminja. V skladu s Maslowo hierarhijo človekovih potreb je jasno, da je bila v preteklosti (v nekaterih družbah še danes), ko so bile življenjske razmere težje in ni bilo vedno poskrbljeno za osnovne človekove potrebe, v ospredju zakona socialna, ekonomska varnost in preživetje (za ženske). V zadnjih tridesetih letih, pa je glede na poudarjanje čustvene, intelektualne in duhovne sfere človeka, funkcija zakona oz. partnerske zveze v zadovoljevanju višjih potreb po ljubezni, osebne zadovoljstvu in samoaktualizaciji. Partnerstvo postane osebna izbira življenja v enakovrednem odnosu moškega in ženske. Odnos med partnerjema je kot razlog za poroko ali snovanje zunajzakonske zveze vedno bolj poudarjen ter je izpodrinil reprodukcijski smisel zakona. Spolnost služi ravno utrjevanju odnosa med partnerjema.

Vendar pa novo pojmovanje zakonske zveze prinaša večjo odgovornost in potrebo po dogovarjanju in ustvarjanju lastnih pravil v partnerski zvezi, hkrati pa je postala razveza bolj sprejemljiva, kot sredstvo zaščite posameznikovih pravic (še posebej za pomen in obliko zakonske zveze v zgodovini pravic ženske). Ženske se lahko prvič v zgodovini javno oglasijo in opozorijo na zakonske probleme, pravico imajo odločati in načrtovati rojstva otrok, družinskemu nasilju družba posveča večjo pozornost, ženske imajo pravico zahtevati razvezo ali vložiti tožbo proti zakonskemu partnerju na sodišču. Moški in ženska sta na sodišču obravnavana enakovredno, še več, ženske so obravnavane kot primernejše skrbnice in vzgojiteljice otrok, sposobne ekonomsko poskrbeti zase in svoje otroke. Tovrstno pojmovanje zakonske zveze ter vlogo moškega in ženske

v njej je privedlo tudi do pomembnih posledic in sprememb premoženjskega prava, delitve premoženja in uveljavljanja preživnine za otroke in za zakonca.

V večkrat kritizirani patriarhalni družini so vladali ideali varčnosti, reda, avtoritete in odrekanja, sedaj pa v družinah prevladujejo predvsem ideali hedonizma. To je seveda plod potrošniške družbe, ki v skladu s svojimi zakonitostmi povzroča v posamezniku težnjo po takojšnji zadovoljitvi potreb.

Osvobojeni predsodkov se mladi pari poročajo s partnerjem, ki izhaja iz drugačnega kulturnega, socialnega in jezikovnega okolja, z drugačnim socialno ekonomskim statusom.

Fenomen sodobnega partnerstva predstavljajo tudi vse daljša ekonomska odvisnost mladih parov in družin od staršev bodisi zaradi dolgotrajnega šolanja ali zaradi brezposelnosti enega ali vse pre pogosto celo obeh partnerjev. V tem obdobju bi si morala partnerja ustvarjati položaj v poklicnem življenju, kar prispeva k njenemu občutku identitete in tudi k socialnemu položaju para ali družine. Pri tem osebna stiska brezposelnega partnerja ali problemi v poklicu moteče vplivajo na odnose.

Požarnik (1979) opisuje kot fenomen sodobnega zakona tudi številčno manjše družine ter predvsem enogeneracijske družine. Manjše družine imajo številne mentalno-higienske prednosti in še več slabosti. Ena teh je, da osebnostna motenost staršev mnogo bolj vpliva na otroke. V večgeneracijski družini so stari starši ali ostali sorodniki tampon, ki je vsaj delno ublažil pritisk motenih staršev na otroke. V številčno manjših družinah se tudi konflikti med staršema hitreje prenesejo na otroke, saj je v njih manj možnosti kompenzirati čustvene napetosti.

Otrokovo rojstvo, še posebej rojstvo prvega otroka, nedvomno zahteva mnogo sprememb in prilagajanja v družini in partnerskem odnosu. Meyer (1986, po Zavrl, 1999) navaja šest razvojnih nalog, ki jih morata prevzeti starša:

1. Preureditev konfliktnih predstav o vlogi očeta in matere - mnogi starši so odraščali ob drugačni definiciji očetove in materine vloge v otrokovi vzgoji in družinskem življenju, kot je vloga, ki bi jo starša želela prevzeti.
2. Prevzemanje svojega deleža odgovornosti za otroka – skladno s spremenjeno vlogo očeta in matere, se spreminja tudi narava njune udeležbe pri otrokovi vzgoji.
3. Vzdrževanje tradicionalnih spolnih vlog – kljub naraščajoči želji večine očetov po večji udeležbi pri otrokovi vzgoji, še vedno večina očetov soglaša z vlogo hranilca družine.
4. Prilagajanje novemu urniku, ki ga oblikuje otrok – otrokove potrebe imajo vsaj v začetnem obdobju prednost pred potrebami ostalih članov družine.
5. Spodbujanje otrokovega razvoja – očetje vnašajo v otrokovo življenje drugačno razsežnost kot matere.
6. Doživljanje sebe v vlogi očeta ali matere – večina moških in žensk, se ob tem, ko postanejo starši osebno spremenijo, spremenijo tudi vrednote in življenjske prioritete.

2.2 Redefinicija spolnih vlog

Čačinovič-Vogriničeva (1998) pojem vloge v zvezi s partnerskim odnosom in družino predstavlja v treh dimenzijah. Prvo dimenzijo opredeljujejo družbene norme in normativna pričakovanja, druga dimenzija predstavlja vedenje v vlogi, ki je značilno za človeka z določenim statusom. Tretja dimenzija se nanaša na razmerje posameznika in njegovo vlogo. Tukaj se postavlja vprašanje, koliko vloga pomeni zgolj pristajanje na predpise in norme ter koliko posameznik svojo vlogo ustvarja.

Joganova (1997) opozarja na zgodovinsko stalnico v definiciji spolnih vlog, in

sicer izključevanje žensk iz razumskosti. V znanih zgodovinskih družbah so bili moški in ženski arhetipi po spolu strogo razmejeni, utrjevani in nadzorovani tako, da je bila moškemu dodeljena javna sfera in hierarhično višje mesto ter nadrejen položaj. Družbeno nujne in neprekinjene dejavnosti pri zagotavljanju obstoja posameznika in vrste so bile določene kot ženska dela in nižje vrednotene. Čeprav je v sodobnosti vrsta zunanjih izrazov ter usmeritev manj vidna, pa to še ne pomeni, da bi bil androcentrizen izkoreninjen. Govorimo lahko le o določeni stopnji erozije te vrste seksizma, ki pa nikakor ni posledica neke naravne evolucije, temveč plod dolgotrajnega in naporega organiziranega delovanja podrejenega spola.

Nekateri sodobni teoretiki in nekatere sodobne študije še vedno potrjujejo in utrjujejo to starodavno podobo o prisotnosti, pomembnosti in naravnosti jasno razmejene spolne vloge.

Požarnik (1979) opozarja, da je moderni tip zakona na področju spolnih vlog med zakoncema načel stoletna pravila, uvedel novosti, hkrati pa stari modeli še vedno niso izgubili veljave. Navaja študijo o "tipičnem" ženskem in moškem značaju. Rezultati so pokazali, da moški in ženske odgovarjajo, da k moškemu tipu sodijo lastnosti, ki izražajo krepkost, medtem ko so ženskam pripisovali lastnosti, ki izražajo šibkost. Prav tako postavljajo za "idealnega moškega" mnogo večje zahteve kot za "idealno žensko"; imeti mora boljše lastnosti kot ona. Večina žena in mož sledi tem pričakovanim normam večkrat povsem podzavestno. Zato skušajo tudi v zakonu uveljavljati dominantnost, aktivnost, uspešnost, čustveno obvladanost, žene pa izraze nežnosti, varnosti, pasivnosti.

Enako razlaga tudi Čačinovič-Vogrinčičeva (1992) in sicer, da moški in ženska z družinsko konfliktnostjo ravnata različno in da je socializacija ženske socializacija za povezanost v medosebne odnose, vzdrževanje vezi, skrb, odvisnost, vpletenost. Konflikti, ki jih ženska prepozna, so konflikti povezanosti in vpletenosti. Žensko zanimajo štiri stvari: Ali je v odnosu? Kakšne narave je ta odnos? Kdo je ona v tem odnosu? Kaj je potrebno, da bi v tem odnosu ohranila stik? V socializaciji moškega so v ospredju drugačna sporočila. Potrebno se je čimprej razmejiti, osamosvojiti, obvladati meje, ščititi neodvisnost. Moški se najprej nauči prepoznati konflikte, ki izhajajo iz grožnje neodvisnosti. Iz tega izvira tudi moško in žensko vedenje v spolnosti.

Brajša (1982) opisuje fiksiranost vlog, v katerem sta partnerja v konstantno nespremenjeni vlogi objekta in subjekta, ki je določena s tradicionalno delitvijo spolnih vlog in je pogosti vzrok za naglo izčrpanje, monotonijo in dolgočasje med istima spolnima partnerjema. Takšen odnos je brez dialektike in nujno vsebuje nekoga ali nekaj "tretjega" za ohranjanje diade. V takšni spolni vlogi ostajata partnerja zgolj zaradi tega, ker se ni potrebno prilagajati in spreminjati. Človek ima raje znano, čeprav slabo, kot neznano in morda celo zanj boljše.

V tem kontekstu želim predstaviti kritično oceno Brajše (1982) glede zanemarjanja odnosnega dejavnika v obravnavanju delitve spolnih vlog. Trdi, da številni avtorji preveč poudarjajo vidik jaz-ono v spolnosti, kjer je poudarjena uporabnost, funkcionalnost, koristnost in varovanje. V takšni spolnosti so pomembnejše sekundarne in primarne značilnosti partnerjev kot njihove osebnosti. Prevladujejo zakoni spolne anatomije in fiziologije, kjer odnos služi spolnosti in ne spolnost odnosu. Podcenjuje se reverzibilen medsebojni vpliv med fiziološkim in odnosnim na tem področju. Ta razmišljanja so privedla tako daleč, da govorimo in pišemo o "odnosih med spoloma" in ne o "odnosih med ljudmi različnih spolov". V pojem spol smo stlačili bodisi celotnega človeka ali pa smo ga preprosto izpustili.

Lidz (po Čačinovič-Vogrinčič, 1998) pravi, da je v današnjih družinah delitev dela bolj potrebna in sprejemljiva, vendar poudarja, da ostaja ohranitev generacijskih razlik in spolnih vlog izredno pomembna. Vztraja pri tradicionalnem in patriarhalnem

pojmovanju družine. Le na ta način si posameznik pridobi gotovost v spolni identiteti. Kot model za odraščanje in identifikacijo potrebuje v otroštvu roditelja, ki sta v svoji koaliciji vzpostavila in ohranila družbeno zaželeno spolne vloge. Ta konsenz zmanjšuje nevarnost zakonskega in družinskega konflikta. Za otroka je usodno, če se en spol razvrednoti in ponižuje. Iskanje možnosti za skupno življenje v enakopravni delitvi dela in enakopravnosti pomeni negotovost za oba, moža in ženo in izredno zaostre potrebo obeh, da v iskanju novih spolnih vlog in spolne identitete iščeta lastne potrditve. V družbi zaželeni spolni vlogi sta koncepirani kot ekspresivno-emocionalna žena in mati ter instrumentalni mož in oče. Patriarhalni odnosi med moškim in žensko delujejo, ker smo ta model prevzeli od staršev in je to edini model, ki ga poznamo in zmoremo. Stvarnost družine pomeni po Čačinovič-Vogrincičevi (1998) stvarnost družbenih norm, ki pa jih je težko spreminjati. Za mnoge družine velja, da je ta naloga spreminjanja v iskanju alternative patriarhalni družini tako ogrožujoča, da jo morajo opustiti.

Po drugi strani neohranjanje generacijskih razlik med starši in otroki ruši ravnotežje družine. Starša sta z vrstniškim vedenjem do svojega otroka degradirana in infantilizirana. Omajane so pomembne funkcije starševstva: avtoriteta, moč ter odločanje.

Po drugi strani pa nekatere raziskave kažejo, da morata v zakonu partnerja pomagati drug drugemu in med njima se mora razviti globok občutek solidarnosti, katera se tem uspešneje razvije, čimmanj so vloge med partnerjema togo razdeljene. Vendar je pot do androginije, ki jo Lamb (1997; po Zavrl, 1999) označuje kot prilagodljivost spolne vloge, še dolga.

Žmuc-Tomorijeva (1988) opozarja, da androginija ni razveljavitev razlik med spoloma, temveč redefinicija, naravna sinteza med biološkimi, psihološkimi in socialnimi prvinami posameznikove osebnosti brez nasilnega okvira norm, ki izhajajo iz določenih družbenih razmer. V osemdesetih letih so raziskave pričele opisovati "nove", "moderne" oziroma "androgene" očete. Pot k androginiji se je pričela s tem, da moški poleg služenja denarja vidijo svoj prispevek v družini tudi v skrbi za otroke. Skrb za otroke razumejo kot paziti na njih, se z njimi igrati in učiti jih različnih spretnosti. Največkrat zapostavljajo domača opravila, kuhanje, pomivanje in pospravljanje za otroke. Čeprav tudi te dejavnosti zajemajo skrb za otroke, jih moški ocenjujejo kot manj pomembne in jih zato zanemarjajo. (Coltrane, 1996; po Zavrl, 1999)

Russell (po Zavrl, 1999) opozarja, da vpliva povečana vpletenost očeta na partnerski odnos tako pozitivno kot negativno. Zavrla (1999) navaja, da je razumevanje med partnerjema v tesnejši povezavi z očetovo vpletenostjo, ki zadeva skrb in nego otroka, kot z materino. Tudi kasneje, ko so otroci že starejši čas očetove vpletenosti pomembno vpliva na kvaliteto partnerskega odnosa. Po drugi strani pa povečano sodelovanje očeta včasih lahko pripelje do večjih nesporazumov in zmanjšanega zadovoljstva v partnerskem odnosu. Pogajanja o tem, kdo bo naredil kaj, kdaj in kako, razlike med vzgojnima stiloma postajajo izrazitejše, kar ponuja obsežno podlago za nesoglasja in prepire. Povečano sodelovanje moških zahteva precejšen napor in zato obstaja tudi več možnosti za nesporazume med partnerjema. Ko so raziskovalci ponovno poiskali družine, ki so bile zajete v longitudinalno raziskavo o visoki očetovi vpletenosti, so našli na izredno visoko število razvez.

Vpliv pa je tudi obraten. Moxnes (1992; po Zavrl, 1999) navaja, da kvaliteta partnerskega odnosa vpliva na obseg in kvaliteto vpletenosti očeta v skrb in nego otroka. Prav tako mnogo bolj vpliva na odnose med očetom in otrokom kot na odnose med materjo in otrokom. Očetje se tudi bolj kot matere odzivajo na spremembe v partnerskih odnosih. Če se odnosi slabšajo, očetje postanejo bolj negativno razpoloženi do otrok in bolj izključeni kot sicer. Očetovstvo je torej bolj odvisno od spodbudnih partnerskih odnosov kot materinstvo.

Cowan (1988) je ugotovil, da tudi pari, ki si enakovredno delijo gospodinjska opravila preden imajo otroka, se z rojstvom otroka usmerijo k tradicionalni, po spolu ločeni razvrstitvi gospodinjskih opravil. Rojstvo otroka usmeri več družinskih opravil na žensko, medtem ko ostanejo moške zadolžitve med prehodom v starševstvo bolj stabilne. Ugotavlja, da prevzemajo pari v času stresnih prehodov tradicionalno definirane vloge. Vzrok pa najdemo tudi v načinu in organizaciji porodniškega dopusta.

Hawkins (1996; po Zavrl, 1999) ugotavlja, da ima delitev družinskega dela po spolu lahko negativne posledice za odnose med partnerjema in na mentalno zdravje žensk. Tudi Cowan (1988) in Swedin (1996) ugotavljata podobno in sicer, da neenakost v prispevku, sprememba težišča in sprememba na področju zadovoljevanja potreb hitro lahko postanejo kritične in pripeljejo do trenj.

V ZDA je v zadnjih letih pritegnil pozornost pojav *husbanding*. Gre za očete, ki večino dneva preživijo doma in skrbijo za otroke, medtem ko žene hodijo v službo. Vendar pa je v tem vzorcu opaziti le malo stabilnosti. Russell (po Zavrl, 1999) je ugotovil, da je samo dve leti po njegovi raziskavi le še 25% očetov (*husbanding*) vztrajala pri netradicionalni ureditvi. Razlogov za to je več, nezanemarljiv je tudi ta, da so moški še vedno bolj plačani kot ženske, tako, da je za večino družin bolj smiselno, če je oče tisti, ki preživlja družino.

Okrog tridesetega leta se zlasti pri ženskah pojavi dilema, ko se morajo odločiti med kariero in materinstvom. Še vedno je veliko žena, ki se odločajo za kariero in tudi za otroke in se s tem znajdejo pod velikim pritiskom in stresom. Pleck (1983, po Zavrl, 1999) je v raziskavi ugotovil, da ženske vsako dodatno uro prostega časa (ko niso na delovnem mestu) prevedejo v dodatnih 40 do 45 minut družinskega dela, medtem ko moški prevedejo vsako uro, ki je ne porabijo za plačano delo, v dodatnih 20 minut družinskega dela. Žene s tem v sodobnem zakonu niso mnogo pridobile. Čačinovič-Vogriničeva (1992) ugotavlja, da je velika večina žensk svojo vlogo spremenila tako, da je starim obveznostim, tradicionalnim in patriarhalnim, dodala nove. Prištela jih je in tako izbrala varnejšo, lažjo pot, pot, ki ni zahtevala spreminjanja vseh družinskih vlog, ki ni postavljala vprašanj o odnosih med moškimi in žensko. Zaradi tega prihaja do ambivalence doživljanja moških in žensk vlog. Večina mož brez zadržkov sprejema novo vlogo žensk, vendar temu ne prilagodijo svojega obnašanja. Možje cenijo soproge, ki so dobre matere, vodijo gospodinjstvo in ob enem služijo denar (Scott, 1979; po Musek, 1995). Vendar tudi žene čutijo ambivalenten odnos do enakopravnosti, do nove vloge, ki jo je treba v osebnih odnosih v družini razkriti in ustvariti ter pri tem opustiti varno in znano podobo patriarhalne žene, podobo, ki je jasna in za katero se ve, kako jo mogoče uporabiti za zadovoljevanje potreb. Ambivalentnost si razlagamo s strahom pred konflikti in negotovostjo, ki bi jo prineslo spreminjanje vseh družinskih vlog. Pristajanje žene na možovo pasivnost in tradicionalno vlogo je pogoj, da lahko pristane na njun odnos. Pri tem pa se mora boriti za neodvisnost, da bi ohranila samospoštovanje, saj vendar vidi svoje delo in prispevek. Možu ostaja navidezna moč, da sili ženo v tradicionalen odnos. To pa samo povečuje njeno kompetentnost in vlogo moža dela še bolj dvoumno. Spremembe v vlogah med spoloma ne zahtevajo zgolj emancipacijo žensk, temveč tudi moških, na kar se pozablja. Položaj partnerstva in družine v družbi zahteva spreminjanje patriarhalnih norm in vrednot, novo vsebino vlog, drugačne možnosti skupnega življenja. Opuščanje patriarhalnih vzorcev pomeni možnost za emancipacijo tako žensk kot moških, vendar hkrati tudi soočanje z negotovostjo (Čačinovič-Vogrinič, 1992).

Čačinovič-Vogriničeva dalje razpravlja o napetosti v vlogi, ki je po njenem mnenju ena od tistih variabel, ki bi jih bilo mogoče uporabiti pri raziskovanju vlog v partnerskem odnosu. Napetost v vlogi se pojavi, kadar posameznik ne more zadovoljiti

pričakovanj, ki so mu jih ali si jih sam postavlja v vlogi ali vlogah. Napetosti ni, kadar se posamezniku zdi, da obvlada zahteve. Napetost v vlogi je nizka, kadar se nekdo zaveda, da vsega, kar bi rad ne more izpolniti in zaradi tega ni v stresu. Srednje stanje napetosti nastopi, kot posledica zavesti, da nekdo ni storil tega kar bi moral, skupaj z ugotovitvijo, da vsega pač ne zmore. To stanje je frustrirajoče. Visoka napetost pa se kaže v občutku krivde in sramu, vse do stopnje, ko je prizadeto samospoštovanje. Napetosti v vlogi lahko povzročata družbeni sistem, lahko pa izvirajo iz posameznika. Napetost povzročata družbeni sistem, če je v njem nizek konsenz o vlogi. Lahko so pričakovanja za vlogo formulirana konfliktno ali pa konformiranje s pričakovanji enega partnerja interferira s cilji partnerja v vlogi. Nejasnosti se lahko nanašajo na to, kakšna pričakovanja sodijo k določeni vlogi, na razpon dovoljenega ali prepovedanega vedenja, na situacije v katere vloga sodi, na to, ali je pričakovano vedenje obvezno ali zgolj zaželeno in to, katero pričakovanje ima prednost, če pride do konflikta. V tem je začetan okvir pričakovanj o vlogi žene in moža na ravni družbe. Napetosti v vlogi žene odražajo nizek konsenz in konfliktna pričakovanja na ravni družbe. Običajna formulacija vloge ženske kot žene, matere in delavke povzročata vrsto možnih virov napetosti. Kot družbena rešitev se je navadno ponujalo čimmanj sprememb, večkratna obremenitev žene in relativno zmanjšanje napetosti s pristajanjem na varnost patriarhalnih vzorcev.

Čačinovič-Vogriničeva k virom napetosti na ravni družbenega sistema in posameznika dodaja še vire, ki so vezani na partnerski odnos in družinski odnos. Vloge so oblikovane tako, da z njo vsak član prispeva k ohranitvi odnosa. Intrinzične potrebe in percepcija partnerja so v družini relativno izdelane in trajne. Razreševanje napetosti pomeni spreminjanje odnosa z zmožnostmi, ki jih imata partnerja ali družina, ki se z napetostmi spoprime. Obrambno vedenje posameznika s tem dobi nov aspekt – posameznik ima možnost dodeljevanja ali pristajanja na vlogo razbremenjevalca v konfliktih.

V razpravljanju o delitvi vlog hkrati razpravljamo tudi o distribuciji moči v partnerskih in družinskih odnosih. Prve raziskave v 60. letih (Rodman, 1967, 1972 in Burr, 1973; po Čačinovič-Vogrinič, 1992) so obravnavale predvsem zunanje determinante moči posameznega zakonca, kot so dohodek, izobrazba, ugled. Novejše raziskave se usmerjajo k procesom. K raziskovanju interakcij v procesih ravnanja z močjo in k analizi odločanja (Scanzoni, 1980; po Čačinovič-Vogrinič, 1992). Vzpostavljena distribucija moči je stvarnost vsakega partnerskega odnosa in družine in kaže tendenco, da se vzdržuje, ker v nekem smislu za vse pomeni dobiček. Z delitvijo in prevzemanjem vloge posameznika se hkrati deli tudi moč in gradi hierarhija v odnosih. Odkrivamo, od česa je odvisna moč posameznika ter s kakšnimi procesi se vzpostavlja in vzdržuje. Cromwell in Olson (1975; po Čačinovič-Vogrinič, 1998, str. 178) definirata moč kot "lastnost sistema, kot potencialno ali aktualno moč posameznika, da spremenijo vedenje drugih članov sistema ali kot sposobnost člana, da povzroči nameravani učinek. Nameravani učinek je lahko sprememba ali pa tudi preprečitev spremembe."

Patriarhalni odnos ne dovoljuje progresivnega razreševanja konflikta, ki se pojavlja v partnerskem ali družinskem odnosu. Distribucija in uporaba moči je stvarnost vsake družine, čeprav se pojavlja težnja, da bi se z demokratizacijo odnosov moral odpraviti problem moči. Kot pri prevzemanju in delitvi vlog se tudi pri delitvi in prevzemanju moči kaže tendenca, da se vzdržuje, ker to pomeni za vse boljše obvladovanje situacije ter večjo gotovost.

Skyner (1982; po Čačinovič-Vogrinič, 1998) ugotavlja, da je pogoj za zdrave odnose hierarhična organiziranost ter jasnost in trdnost strukture moči. Podobno kot Skyner, tudi Haley in Minuchin pripisujeta hierarhiji moči zelo pomembno vlogo. Poudarjajo, da v sistemu mora biti izoblikovana hierarhija moči, sicer sistem razpade. Zdrava distribucija moči je ta, kjer ima največjo moč mož in oče. Če je vodja žena in

mati, je to manj ugodno. Skynner razlaga te rezultate z družbenimi pričakovanji o vlogi žene in z družbeno pogojenimi razlikami v potrebah ženske in moškega.

Vse dosedaj opisano v zvezi z delitvijo vlog pa Guggenbühl-Craig (1998) opisuje z moškimi in ženskimi arhetipi. Obstaja veliko število moških in ženskih arhetipov, vendar ima vsako zgodovinsko obdobje le prevladujoče moške in ženske arhetipe. Arhetipov si ne moremo izbirati z zavestno odločitvijo, arhetip nam je dan zaradi delovanja okoliščin in kolektivnega nezavednega. Vedenje moških in žensk je določeno s tistimi vzorci, ki trenutno prevladujejo v kolektivni duši. To vodi v razumljivo zmoto, saj arhetipe, ki trenutno prevladujejo v določenem času razumemo kot prave moške in ženske arhetipe. Iz tega omejenega števila arhetipov določamo, kaj je "moško" in kaj "žensko". Dalje razlaga, da sodoben čas in dane okoliščine dopuščajo ženskam, da lahko izbere več arhetispkih vlog, kot v preteklosti.

Z arhetipi avtor razlaga tudi razvojne krize (prehod v puberteto, krizo srednjih let). Prehod od enega arhetipa k drugemu ali prebujanje novega, do tedaj zanemarjenega arhetipa, vedno ustvari težavne razmere in prehodno krizo.

V Sloveniji je odnos do delitve dela med spoloma tradicionalen. Černigoj-Sadar (1993) svoji raziskavi ugotavlja, da več kot 75% žensk pripisuje družino in območje gospodinjstva ženski. Moški (80,6%) enako kot ženske (74%) menijo, da so gospodinjstva opravila po naravi bližja ženskam kot moškim. Samo 20% moških je štiri ali večkrat na teden zaposlena z gospodinjstvi opravili. Pogostost sodelovanja moškega pri gospodinjstvu ni odvisna od njihove starosti ali obdobja v katerem je družina, temveč od njihovih osebnih pogledov. Delež žensk s tradicionalnim pogledom se zvišuje pri starejših generacijah. Kar se tiče moških, ni nobenih razlik med generacijami. Pri skrbi za otroke se očetje raje ukvarjajo s starejšimi otroki, skrb in nega mlajših je prepuščena materam. Očetje ne najdejo dovolj časa za otroke zaradi delovnih obveznosti, potrebe po dodatnem zaslužku ter nevednosti, kako vzpostaviti bolj osebni odnos z otroki.

Literatura

- Abela, A. M.: *Who Wants Divorce? Marriage Values and Divorce in Malta and Western Europe*. International Review of Sociology, Vol. 11, No. 1, 2001, str. 75–87.
- Arnšek, T.: *Poročilo seminarja Psihosocialni in pravni vidiki urejanja stikov*. Logatec: Strokovno – pravni informator, Firis, Letnik 4, št. 4/1996, str. 18–30.
- Banse, R.: *Automatic Evaluation of self and significant others: affective priming in close relationships*. Journal of Social and Personal Relationships, Vol. 16(6), str. 803–821.
- Bawin-Legros, B. in Gauthier, A.: *Regulation of Intimacy and Love Semantics in Couples Living Apart Together*. International Review of Sociology, Vol. 11, No. 1, 2001, str. 39–46.
- Beavers, R., Hampson, R. B.: *The Beavers Systems Model of Family Functioning*. Journal of Family Therapy, Volume 22, Issue 2, May 2000, str. 128–144.
- Beck, A. T.: *Love Is Never Enough*. Penguin Books, 1988.
- Bradley Berry, D.: *The Divorce Sourcebook*. Los Angeles: Lowell House, 1995.
- Bradley Berry, D.: *The Divorce recovery Sourcebook*. Los Angeles: Lowell House, 1998.
- Brajša, P.; Alinčič, M.; Gajer, Đ.: *Što je dobro znati o razvodu braka*, 1981.
- Brajša, P.: *Človek, spolnost, zakon*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1982.
- Brajša, P.: *Se da živeti v dvoje?* Ljubljana: Delavska enotnost, 1986.
- Charlish, A.: *Med dvema ognjema*. Ljubljana: DZS, 1998.
- Coontz, S.: *The Way we Really Are: Coming to Terms with America's Changing Families*. New York: Basic Books, 1997.
- Cowan, P.; Pape Cowan, C.: *New Families: Modern Couples as New Pioneers*. All Our Families: New Policies for a New Century. A Report of the Berkeley Family Forum. New York: Oxford University Press, 1998.

- Čačinovič Vogrinčič, G.: *Psihodinamski procesi v družinski skupini*. Ljubljana: Advance, 1992.
- Čačinovič Vogrinčič, G.: *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.
- Čačinovič Vogrinčič, G.: *Socialno delo z družino projekt podpore in pomoči v procesu transformacije družine po ločitvi oz. razvezi: urejanje stikov*. Ljubljana: Zbrana gradiva iz delovnega posveta na Brdu, marec 1999, str. 8–23.
- Čačinovič Vogrinčič, G.: *Prispevek socialnega dela v postopkih iz razmerij med starši in otroki*. Ljubljana: Pravosodni bilten, Letnik XXI, št.4/2000, str. 31–35.
- Černigoj Sadar, N.: *Partnersko načrtovanje karier*. Ljubljana: Psihološka obzorja, vol. 2, št. 3/4, december 1993, str. 173–180.
- Česnik, S.: *Narcisistični partnerski odnos-značilnosti in psihoterapevtske možnosti*. Psihološka obzorja, letnik 3, številka 1, maj 1994, str. 113–123.
- Fincham, F.D., Beach, S.R.H.: *Marriage in the new millennium: is there a place for social cognition in marital research?* Journal of Social and Personal Relationships, Vol. 16(6), 1999, str. 685–704.
- Fisher, B.: *Rebuilding When Your Relationship Ends*. Impact Publishers, 1992.
- Fisher, B. in Alberti, R.: *Recovering from divorce is like climbing a mountain, one challenging step after another. For most of us, it's a difficult journey -- but the rewards at the end of the climb are worth it*. Internet URL: <http://www.divorcemagazine.com/cgi-bin/show.cgi?template=article&state=WA&article=jumpstart/divorcerecovery2>, maj 2002.
- Fletcher, G., Thomas, G., Durrant, R.: *Cognitive and Behavioral Accommodation in Close Relationships*. Journal of Social and Personal Relationships, Vol. 16(6), str. 705–730.
- Folkman, S., Lazarus, R.S.: *Manual for the ways of coping*. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, 1988.
- Frolick, L.: *Why do people divorce?* Internet URL: <http://www.divorcemagazine.com/cgi-bin/show.cgi?template=article&state=WA&article=relationships/whydivorce2>, maj 20
- Glasser, W.: *Ostati skupaj*. Radovljica: TOP Regionalni izobraževalni center, 1998.
- Goodman, B.: *The Healing Circle*. Internet URL: <http://www.thedivorceforum.com/thedivorceforum.html>, februar, 2002b.
- Goodman, B.: *The Purpose of Divorce*. Internet URL: <http://www.thedivorceforum.com/thedivorceforum.html>, februar, 2002c.
- Goodman, B.: *Transforming Victimology*. Internet URL: <http://www.thedivorceforum.com/thedivorceforum.html>, februar, 2002d.
- Goldner-Vukov, M.: *Porodica u krizi*. Zagreb-Beograd: Psihatrijska biblioteka, Medicinska knjiga, 1988.
- Gostečnik, C.: *Človek v začaranem krogu: Operativni mehanizem pri kompulzivnem ponavljanju: psihološko-antropološki in teološki vidik medosebnih interakcij*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center, 1997.
- Guggenbühl-Craig, A.: *Poročiti se ali ne: psihologija osebnostne rasti v zakonu*. Ljubljana: Fors, Založba Sophia, 1998.
- Hafner, J.: *The End of Marriage: Why Monogamy Isn't Working*. Arrow Books, 1993.
- Hendrix, H.: *Najina ljubezen: od romantične ljubezni do zrelega partnerstva*. Ljubljana: Orbis, 1999.
- Hetherington, E. M. in Henderson, S. H.: *Fathers and Stepfamilies*. V.M.E.: Lamb (ed.), The Role of the Father in Child Development, New York idr.: John Wiley and Sons, 1997a, str. 212–227.
- Hetherington, E. M., Stanley-Hagan, M. M.: *The effects of Divorce on Fathers and Their Children*. V.M.E.: Lamb (ed.), The Role of the Father in Child Development, New York idr.: John Wiley and Sons, 1997b, str. 191–212.
- Jogan, M.: *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: DE, 1986.
- Jogan, M.: *Intelektualna produkcija in seksizem*. Ljubljana: Anthropolos, letnik 29, številka 1–3, leto 1997, str. 27–36.
- Kirk, M.: *Dober zakon*. Ljubljana: DZS, 1999.
- Končina Peternel, M.: *Ukrepi za varstvo koristi otrok v sporih iz razmerij med starši in otroki*. Ljubljana: Pravosodni bilten, Letnik XXI, št. 4/2000, str. 53–64.
- Kuntzag, L.: *Ločitev boli: Otroci in starši v ločitvenem dogajanju*. Ljubljana: Založba Kres, 1997.
- Lobnik-Zorko, A.: *Zakaj ne smem videti očka?* Otroci in družina, leto XXXVII, št. 10, oktober 1990, str. 5.
- Mahony, R.: *Divorce, nontraditional families, and its consequences for children*. Internet URL: <http://www.stanford.edu/~mahony/index.html>
- Marriage Contracts Restricting No-Fault Divorce*. Washington State Bill Reported by House Committee On

- Law & Justice, HB 1403, 1991.
- Marriage Contracts Restricting No-Fault Divorce*. Washington State Bill Reported by House Committee On Law & Justice, HB 1711, 1995.
- Mason, M.A.: *The Modern American Stepfamily: Problems and Possibilities*. All Our Families: New Policies for a New Century. A Report of the Berkeley Family Forum. New York: Oxford University Press, 1998.
- Mason, M. A., Fine, M. A., Carnochan, S.: *Family Law in the New Millennium: For Whose Families?* Journal of Family Issues, Vol. 22 No. 7, October 2001, str. 859–881.
- McGraw, P.: *Rescuing Your Relationship*. Internet URL: http://oprah.com/phil/advice/phil_advice_poscom.jhtml, avgust 2000.
- McGraw, P.: *How to Let Go of the Past*. Internet URL: http://oprah.com/phil/advice/phil_advice_letgo.jhtml, oktober 2001.
- Mencin Čeplak, M.: *Boj za zakonsko zvezo*. 4000: Revija Liberalne demokracije Slovenije, december 2001, str. 34–35.
- Miller, I. W. et al.: *The McMaster Approach to Families: theory, assessment, treatment and research*. Journal of Family Therapy, Volume 22, Issue 2, May 2000, str. 168–189.
- Moeller, M. L.: *Resnica se začne v dvoje: pogovori v dvoje*. Celje: Mohorjeva družba, 1995.
- Morley J. D.: *International divorce: some key points*. Internet URL: <http://www.international-divorce.com/keypointsininternationaldivorce>, januar 2002.
- Musek, J.: *Znanstvena podoba osebnosti*. Ljubljana: Educy, 1993.
- Musek, J.: *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy, 1995.
- Musek, J., Tušak, M., Zalokar Divjak, Z.: *Osebnost in zdravje*. Ljubljana: Educy, 1999.
- Nastran-Ule, M.: *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.
- Nastran-Ule, M.: *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993.
- Nock, S., Byng-Hall, J.: *The divorce of marriage and parenthood*. Journal of Family Therapy, Volume 22, Issue 3, August 2000, str. 245–264.
- Olson, D. H.: *Circumplex Model of Marital and Family Systems*. Journal of Family Therapy, Volume 22, Issue 2, May 2000, str. 144–167.
- Øvreeide, H.: *Vignettes Expert Witness*. Interno gradivo, junij in december, 2002.
- Planalp, S. in Fitness, J.: *Thinking/Feeling About Social and Personal Relationships*. Journal of Social and Personal Relationships, Vol. 16(6), 1999, str. 731–750.
- Požarnik, H.: *Zakonski in družinski konflikti ter njihovo zdravljenje*. Maribor: DDU Univerzum, 1979.
- Powell, J.: *Skrivnost vztrajanja v ljubezni*. Ljubljana: Župnijski urad Ljubljana-Dravljje, 1995.
- Robinson, M.: *Family Transformation Through Divorce and Remarriage*. London and New York: Routledge, 1991.
- Rankelj, J.: *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Ptički brez gnezda, sekcija MVO Društva defektologov Slovenije, Leto 19, št. 38/junij 2000, str. 8–35.
- Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Family mediation and its Explanatory memorandum*. Concil of Europe, Strasbourg, 5.february 1998, DIR/JUR (98) 4.
- Satir, V.: *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Skinner, H. et al.: *Family Assessment Measure (FAM) and Process Model of Family Functioning*. Journal of Family Therapy, Volume 22, Issue 2, May 2000, str. 190–210.
- Skyner, R. in Cleese, J.: *Družine in kakov njih preživeti*. Ljubljana: Tangram, 1994.
- Stanton, G. T.: *The Broken Promises of Divorce*. Internet URL: <http://lists.his.com/smartmarriages/>, junij 2002.
- Stanton, G. T.: *Why Marriage Matters? What's Marriage Got to Do With It?* Internet URL: <http://lists.his.com/smartmarriages/>, junij 2002.
- Sugarman, S.D.: *Single-Parent Families*. All Our Families: New Policies for a New Century. A Report of the Berkeley Family Forum. New York: Oxford University Press, 1998.
- Wadley Deseret, C.: *Helping marriage for the long term*. Internet URL: <http://lists.his.com/smartmarriages/>, marec, 2000.
- Wallerstein, J. S.: *Children of Divorce*. All Our Families: New Policies for a New Century. A Report of the Berkeley Family Forum. New York: Oxford University Press, 1998.
- Yang, S.: *Men more likely to commit suicide after divorce*. Internet URL: <http://lists.his.com/smartmarriages/>, marec, 2000.
- Zavrl, N.: *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1999.
- Žmuc-Tomori, M.: *Klic po očetu*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988.